

INTRODUCTION

THE following work is an attempt at a critical text of the नलदमयंतिस्त्रयंवराख्यान of Raghunāthpandita. Textual criticism is unfortunately not considered of much importance among Indian students of Marathi poetry. Editions appear every year in which either no attempt has been made to give the various readings, or a few are given here and there, but without any reference to the authorities in which they respectively occur. The *apparatus criticus* is an Occidental adjunct of learning, it is true; but since it is of value it must be adopted by the East, just as the printing press or marks of punctuation have been adopted. The West is always ready to learn from the East, as can be seen from any modern European decorative design, or any page of any modern European metaphysician. And the East must similarly learn from the West if it is to produce work of value in whatever sphere of mental or artistic activity. When, therefore, I say that textual criticism is unfortunately not considered of much importance among Indian students, I am not preaching, I am merely stating a regrettable fact.

The immense number and variety of the readings which will be found in the *apparatus criticus* which I have prepared will suffice to show in what a chaotic state the text of the present poem is. The authorities at my disposal were as follows —

1. The Navanit,¹ fifth edition, which contains a careful but incomplete text.

2. Mr Hanu Tiimbak Bapat's edition, printed at the Manohara Press, Poona, 1909, containing the text as originally given in the Navanit, first edition.

3. A text in a collection entitled the उपयुक्तकथासंग्रह, Jagadīśvara Press, Bombay, 1901

¹ Navanita

4. The lithographed collection entitled *सर्वसंग्रह*, Bombay, 1868, a copy of which was very kindly lent to me by Colonel Kirtikar.

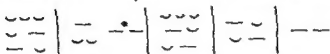
5. The various readings given in the notes to 4.

6. A MS. very kindly lent by Mr. J. R. Anjangaonkar to Mr. S. T. Shaligrama, of Poona, and by him to me, containing the latter half of the poem only, commencing from stanza 130 of the present text. This MS. was evidently written in the South Konkan, as Goanese forms *फुडारी*, *तयाबु*, etc., occur; the scribe was extremely illiterate.

The above authorities differ from one another not only in minor points but in the number and arrangement of the stanzas. In the present edition I have given all the known stanzas. But it will be readily seen that they cannot all be genuine. When there are two or three alternative passages I have placed them all in square brackets and marked them A, B, and C. A study of these passages will reveal the fact that the Anjangaonkar MS., hereafter referred to as A, gives *ślokas* in admirable Marathi verse for several passages which occur in the other editions in the *śūī* form. These *śūīs* begin after l. 983, and I cannot help feeling that they are out of place in a lyrical poem. Compare the two fine *umā* stanzas, 234, 235, found in A, with the weak *śūīs*, 236, 237, 238, which are quite out of harmony with the rest of the poem, and quite unlike Raghunāthpandit's careful lyrical work. Generally speaking, the particular features which we may take as characteristics of the different authorities are as follows:—A, absence of *ovīs* and presence of additional lyrical stanzas, and a few *paṭas*, *Sarcasamgraha* text, presence of some of the lyrical stanzas found in A, and a number of additional *paṭas*. *Upayuktukathā-samgraha* text, presence of several additional *āryū* stanzas (*gīti* and *āryāgīti*); *Nalanā* and *Bapat*, absence of all the additional stanzas, and careful printing of the *dandī* metre

^{or śūī}
 I write *śūī* because *umā* is so clumsy

This last brings me to a point which requires special remark. The *dīndī* metre is a four-lined stanza, each line (*carana*) of which should contain 19 *mātrās*. No hard and fast rules are laid down as to the arrangement of the *mātrās* within the line, but every line must be able to be chanted to the set tune. Generally speaking, it will be found that the *mātrās* tend to arrange themselves thus.—

Now, if any metrical rule is to be observed it must be such that an infringement of it is readily detected by a practised ear, without careful analysis or counting. For instance, a practised writer of Greek Iambics never has to count to see where the *cæsuræ* in his lines come. His ear will tell him when they tend to be wrong. But this is not the case with the *dīndī* line. No ear can detect whether there are 18 or 19 *mātrās* in the line so long as it chants correctly. In the Navanit text (in which the *dīndīs* are most carefully written) there are 7 *caranas* with only 18 *mātrās*, viz.: 36 (3), 47 (2), 73 (3), 97 (2), 107 (4), 136 (3), 139 (3). In *Bapat* these are the same, with three others in addition, viz.: 4 (4), 103 (2), 110 (4), in two of which, 4 (4) and 110 (4), Mr Bapat has deliberately corrected* the fifth edition of the Navanit so as to make an 18-*mātrā* line. All *caranas* of the *dīndī* metre may occasionally be of 18 *mātrās* only, and especially at the point marked with an asterisk (*) in the above scheme a short syllable may occur instead of a long one. Accordingly I have not shrunk where required from including 18-*mātrā* *caranas* in my text, viz.: ll. 156, 186, 200, 535, 697, 709. It is in the *dīndī* passages that the small *varia lectiōnes* are most confusing, and the absence of an *apparatus criticus* in the Navanit and Bapat editions makes it impossible to know how far these editions have or have not emended their MSS to conform with the 19-*mātrā* rule.

Explanation of Abbreviations used in the Apparatus Criticus.

A.	MS. in the possession of Mr. Anjangaonkar.
Sars.	Text of the poem in the सर्वसंग्रह.
Sars (ñ).	Footnotes in the above.
Ups.	Text of the poem in the उपयुक्तकथासंग्रह.
Nav.	Text of the poem in the नवनीत (5th ed.).
Bap.	Text of the poem by Mr. Bapat; Poona, 1909.
v.l.	varia lectio.
emend.	emendavit.
auct.	auctor.
Kirt.	Kirtikar.
metr. grat.	metri gratia.
suppl.	supplevit.

NOTE. When not otherwise stated it is to be understood that any stanza prior to stanza 130 occurs in all authorities except A, and any stanza after 130 in all authorities including A. Punctuation marks have been inserted everywhere except at the end of shlohas, where a full stop is to be understood unless some other mark is given.

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ अथ

रघुनाथपंडितकृत नलदमयंतिस्वयंवराख्यान

प्रारंभः ॥

पुण्यसोकनृपावलींत पहिला होवोनि जो राहिला, ॥

शा०वि

जो राजा असतां समस्त महिला विद्यांति श्रेयाहिला, ॥

व्यासोक्तं अवगाहिला, बुधजनीं नानागुणीं गायिला, ॥

जो नामें नळ, तत्कथौघ लिहिला; तो पाहिजे पाहिला ॥ १ ॥

६ इंद्रादिक वर असतां, कशी नलसतीच होय दमयंती ? ॥

गीति

सुंदरसकलवधूतें कशी न लसतीच होय दमयंती ? ॥ २ ॥

कथा बोलूं हे मधुर मुधाधारा; ॥

दिंडी

होय शृंगारा करणरमा थारा; ॥

निपधराजा नळनामधेय होता, ॥

१० वीरसेनाचा तनय, महाहोता ॥ ३ ॥

चौगुणीनें जरि पूर्ण शीतमानू, ॥

नळाऐसा तरि कलानिधी वानू; ॥

प्रतापाचा जो न मावळे भानू, ॥

तयामारीखा कोण दुजा वानू ? ॥ ४ ॥

Line 2. जो *Sars, Ups*; तो *Nar, Bap*. 1 4. जीं . . .
जो *Ups*; rest as text. 1 8. शृंगार करण (sic) *Ups*; rest
as text. 1 11 चौगुणीही *Sars*; rest as text 1 12. मानू
Sars; rest as text. 1 13. सालवे *Ups*; rest as text.
1 14. तयामारीखा *Bap*; तयामारीखा *Nar*; तयाममान *Ups*,
Sars; *Ups* farther reads दूजा to get the full nineteen *mātrās*
मानूं *Nar, Bap*; वानूं *Ups*; वानू *Sars*

य०ति०

चंद्रानि नागति कृत्वा ; उपराम येतो : ॥

गमेमि भग वज्र पाणउतार होतो : ॥

अं होय पुणं तरि मांतिष्ठ ते यमाणा ? ॥

गाही ममान नऊराजमहायमाणा ॥ ५ ॥

गा०वि०

याजीचें गम, जाणता, मकऊही रात्री शिपाई जया. ॥

यात्री होउनिचां शिनामि म्हणतो "या जी धर्मे घ्यावया", ॥

त्याजी जो धन दापरी, मुळत जें त्या जीव ऐमें गणी, ॥

गात्री तो नऊ भूप तप धरनी गात्री गुणींच्या गणी ॥ ६ ॥

दि०ही

नोकवंधू जो होय रवीऐसा, ॥

कुवलयामा जो मुपद चंद्र धिमा, ॥

सांग नोहे तो कुमुमघाप तीमा, ॥

निषधरायागीं तुल्यरूप धिमा ? ॥ ७ ॥

गीति

गाहीजान जया, से सरीगवंधू, पतुप्पद गणावे ॥

मुत तेजीतुरगीवे ; नऊसम सुंदर कदापि न म्हणावे ॥ ८ ॥

1 21. For मुळत जें *Sars(a)* gives v.l. सुधन तें. 1 22. गात्री जो *Ups*; rest as text. The second गात्री is printed as two words, गा जी in *Bap, Nar*, in which case the first गात्री will be from गाजणें, 'to be known,' and the second गा will be 2nd plur imp. from गाजें, 'to sing.' But it seems better to take the first गात्री as the Arabic word *ghazi*, 'a hero,' and the second as 3rd sing. pres. ind. of गाजणें. 1 24 कुवलयामा *Nar, Bap, कुवलयामा Ups, Sars* 1 27 जयां जे *Sars*, rest have जयाचें (singular), and the comm in *Nar* refers जयाचें and सरीगवंधू to Dhanvantari, the heavenly physician who came forth amongst the other objects at the churning of the ocean. But Dhanvantari was not renowned for his beauty, while on the other hand the Āśvinikumāra brothers were both physicians and beauties. It gives a better and easier sense to read जयां जे, and to refer the whole *śloka* to them सरीगवंधू *Ups*; rest as text.

- * कदा नेणीं ओढी, शरधंतुनि काढी शर कदा, ॥ शिख०
 कदा धन्वीं जोडी, वरिवरिहि मोडी तरि कदा, ॥
 विपद्याच्या पद्यावरि विवरमन्नामव रणीं ॥
 कळे राजेंद्राची त्वरित शरसंधानकरणी ॥ ९ ॥
 धाले धनी पुढिल याचक या नळाचे, ॥ व०ति०
 येतां फिरोनि समुदाय पथीं तयांचे ॥
 मागावयास धन मागिल देखियेले, ॥
 त्याहींच ते सकळ पूरितकाम केले ॥ १० ॥
 अशा अगणित गुणकीर्ति निपधाची ॥ दिंडी
 फिरे भुवनत्रयीं आम्हवीच साची; ॥
 असैं असतां दिज याच सात याची ॥
 भेटि घेती वैदर्भराजयाची ॥ ११ ॥
 " दारों झुलौत गजसंघ; हिंसोत तेजी; ॥ व०ति०
 " गाजो, तुला सकललोक असोत राजी; ॥
 " सोमाभिरामवदना सदर्नातरंगीं ॥
 " क्रीडा करो तुजसर्वें सज्जना पंजरीं " ॥ १२ ॥
 अशा आशीर्वादासि तिहीं केलें, ॥ दिंडी
 भीमभूषें मग तया बोलिलेलें, ॥
 " तुम्हीं आलां बौठुनि, अशा बोलें "; ॥
 दिजो निपधापासाव म्हणीजेले ॥ १३ ॥
 भीमराजा मग गिरा वढे ऐसी, ॥
 " निपधदेशीं नळराजरीति किसी? " ॥

1. 35 धन *Sars*; rest जन. The reading adopted appears to give the best sense and the easiest construction समुदाय must be taken as plural and agreeing with देखियेले.
 1. 41. This stanza, the 12th, is omitted by *Nar*, which therefore has had to substitute वह्न for अशा in l. 45.
 1. 49. भीमराजा मग *Nar*, *Sars*; भीमभूषाळ *Bap*, *Upr*, which reading gives only eighteen *mātrā*s in the *carana*.

अमे ऐकोभी वदति विप्र यामी ।

विप्रयामी वक्तु ये जयामी ॥ १४ ॥

य०ति०

“ हे वामनैकपद भूमिः नमोति त्र्यंघो ।

“ एके दिशीप दिनरात्र नमाम मंघो; ।

“ पारंगि वानरदिनंघित होय तों. कीं ।

“ ओकीं जमे नमयशमुचना, विभीकीं ॥ १५ ॥

ग्रा०वि०

“ ओ पाहे सदमद्विधर हृदयीं, ओपा जनाधी करी, ।

“ ओ पावे ममयीं, विशेष गणिना ओ पावनाभीतरें, ।

“ सोपा ओ सबळी द्वित्री, मुमतिषा सोपा, सदा लाभती, ।

“ कोपानें न धरीच, तो गळ महीगोपायिता शोभती ॥ १६ ॥

“ ओ धिये धरमा, सहस्रकरमा तेजें, तमा दूरमा, ।

“ ओ रत्नाकरमा गभीर, गिरमा भूषां, यशोहारमा, ।

“ ज्ञाता ओ मरमावना, नवरत्नामाम्नादि शृंगारमा, ।

“ शोभे तामरमाच, तो गळ रसानाच जवूं कारमा ” ॥ १७ ॥

दिंडी

अशी होता गळचरितकथा कीहीं, ।

भीमनामा भूषाळ परिमतीही, ।

जवळि होती जडिवाळ जे मटाही ।

मुता दमयंती नाम जीम पाहीं ॥ १८ ॥

मानिनी

निषधपतिकथा हे जे मुधेतें जयंती ।

परिमुनि दमयंती रंजनी रंजयंती; ।

भवम मत्र न भासे चंद्रवंशीकशाजी ।

जन तरि वनमाळी, भीमकी हेचि ज्ञानी ॥ १९ ॥

l. 51. विप्र यामी *Sars*; rest विप्र त्यामी, which spoils the *yamaka*. l. 54. For दिनरात्र *Sars(n)* gives v.l. रविमूत.

l. 55. ओ कीं *Ups*; rest as text.

Sars(n) gives v.l. मनमुनना.

as text

l. 56. For यशमुनना

l. 61 धैर्ये ओ *Ups*; rest

नकराजकथा सुधाचि साजे; ॥

मा०भा०

दमयंती वरवर्णिनी विराजे; ॥

मिळणी उभयांसि होय जेथें, ॥

अधिकारी अधिकानुराग तेथें ॥ २० ॥

नैपथीं ते मोहिली गुप्तरूपें; ॥

दिंडी

मनीं लावियला वेध कुमुमचार्यें; ॥

असो, गौरविनि विप्र तिच्या वार्यें, ॥

धनं वसनें त्या दीधनीं अमूर्खें ॥ २१ ॥

कथा तेथिल ही होय, असो, ऐशी; ॥

हेर आला, तो वटे नैपधामी ॥

"तुझ्या कथनीं वेदर्भराजयामी ॥

"प्रीति होती तनयाहि तयापाशी ॥ २२ ॥

"बापाच्या उजवे कडेसि वसली म्यां पाहिली नोवरी; ॥

शा०वि०

"व्यापारांतर टाकली तब कथालापामि जे आदरी, ॥

"तापातें हरिते करोजि मधुरालापामि जे मुंदरी, ॥

"आ पवि जगदीश, सांगुमनयाया नृपा, त्या वरीं ॥ २३ ॥

"जे अंतरंग पिवळें मरमोरुहायें, ॥

व०ति०

"भासे मनांत मज अग तमें तिथेचें, ॥

"गोरीचनापरिम गौर असे गणायें, ॥

"मोनच वाचनकमी न कसे म्हणायें?" ॥ २४ ॥

असें बोलि तो पार ममापार; ॥

दिंडी

फरी दमयंती जलमयी विहारा, ॥

l. 77. This stanza, No 21, is omitted by *Nar*. l. 78 मनीं *Uj.*, *Rep.*; मना *Sar.* l. 81. ही omitted by *Uj.*, *Sar.*, which read तेथील for तिथिल, but even so make the stanza contain only eighteen *sutras*. l. 82 हेर आला तो वटे *Nar.*, *Rep.*; आले आमुट वदति *Uj.*, *Sar.* l. 84 त्यापाशीं *Uj.*; तसें as text l. 87 ते मुंदरी *Sar.*, तसें as text. l. 91. असें बोलि तो *Nar.*, *Rep.*, असें बोलती *Uj.*, *Sar.*, which reading will give only eighteen *sutras* in the stanza.

“भीवरी हे मज होय कशी दाराः” ॥

कळू लागे तें मूष या विचारा ॥ २५ ॥

विभूतीनें झाकला अनलमा तो ॥

गुप्त दमयंतीविरह भृषा होतोः ॥

नित्यपोटीं बडवापि पेट घेतो ॥

सागरानें तो काय मांगितो ? ॥ २६ ॥

मानी मनोजगर हारतुरे फुलाधिः ॥

कंदर्पकोपवर्षनें धनि कोकिलाधिः ॥

राकागशी मदमदर्पण भाविनाः हे ॥

नेपेधिः तो न परिमे; न तयाभि पाहे ॥ २७ ॥

च० ति०

शा० वि० छायाभायकमा निदाघसमयीं छाया करी तो विधूः ॥

घायां या हृदयाग्रमामि करितो दयादमा हा मधूः ॥

जाया जे रुचली मनीं, तिजकडे जायां न ये, कीं, पहा, ॥

रायाला न गमे न जाय रजनी; आयाम होती महा ॥ २८ ॥

पद नीज न ये नळराजया, ॥ तजवीज दिवारजनीं जया; ॥ ध्रु ॥

रूप निहनि तिचे करी; ॥ अनुरूप म्हणून उरीं धरी; ॥ नीज० ॥ १ ॥ 110

विचार जरी भलताच दिसे, ॥ शशिचारमुखी तया मि पुमे; ॥ नीज० ॥ २ ॥

मोह मनांत न सावरी, ॥ मनमोहन ते शिरसापरी; ॥ नीज० ॥ ३ ॥

भंद समीरण वागला, ॥ तरि, “मद” म्हणे, “मज लागला”; ॥

नीज० ॥ ४ ॥

पाथरही दिसताच हा ॥ रघुनाथ म्हणे,—“नवई पहा” ॥ नीज० ॥

५ ॥ २९ ॥

I 96 कळू लागे तें *Nar, Bap*, कळू लागला *Ups, Sars*, giving only eighteen *mātrās*. I 101 The next two stanzas, Nos 27, 28, are omitted by *Nar*. I 105 करी *Bap, Ups*;

धरी *Sars*. I 109 This *padā* is given only in *Sars* and *Ups*. I 111. विचार *Ups*; चार *Sars*. I 112 न सावरी *Ups*; तयावरी *Sars*. I 114 नवई *amen auct.*, नवमी *Ups, Sars*. This *caṣana*, the 5th, is very obscure

रजनी दिवस गमेना, नृपतिस संगीतही मुख गमेना, ॥ मन कोठेहि रमेना; म्हणोनि करि वनविहार सहसेना ॥ ३० ॥	गीति
गंगातरंगसम जो निजदेहवर्णों, ॥ भृंगापरी रुचिर कांति जयासि कर्णों, ॥	वर्णित०
अंधाल जो पवनसंगतिची सखे घे, ॥ शृंगारिना हय, तयावरि भूप वेंचे, ॥ ३१ ॥	
जो अंवरीं ठफळतां खुर लागलाहे ॥ तो चंद्रमा निजतनूवरि ढाग लाहे, ॥	
जो धा यशास्तव कर्मे धवलत्व नेचे ॥ शृंगारिना हय, तयावरि भूप वेंचे ॥ ३२ ॥	
सर्वे सेना भूपाळ निघालाहे; ॥ मिमा मंथी; उद्याम एक पाहे; ॥	दिंडी
रिचे तेथें; मित सेवकांमि याहे; ॥ फांज सारी बाहेर उभी राहे ॥ ३३ ॥	
पनस जवू अंघोर विविधनिवें ॥ कुंद चंदन माकंद सुदाडिवें ॥	
तुंग नारिंगें विकमली कटवें; ॥ वमति तेथें गुकमारिकाकटवें ॥ ३४ ॥	
नतितळीं हंद मिहद कामवे; ॥ गळोनि तेथें भकरंद कालवे. ॥	वगव्य
परागही माट्र तयांत रंगती; ॥ फुलांमवें भुंगतती तरंगती ॥ ३५ ॥	
उपरि सकंठक माचे. परंतु माचे जयांत मुरमाचे. ॥ पोंस जमे फाटमाचे पयमासाचे कितीक वरमाचे ॥ ३६ ॥	गीति

1. 118. पत्नी *Upe*; rest as text. 11 121. 122 जागमा
हो . . . ढागलाहो *Upe*; rest as text. 1 126. मिमा *Nar*
मोमा *Upe*; शीत *Nar. Bop* 1 135 For माट्र *Nar*
hires v.l. म्हा. 1 147 उपरि कंठक *Nar*; rest as text.

उपे०प०	तया यर्गो एक गटाक तोयें । गुहुं बलें; तामरमानपायें । निरंतरामद मरंद याहे; । तपोतहि याप्तव रिक्त मोहे । ३७ ।	149
द्रु०वि०	अमृतही पयही म्हणपीतमे; । उभय होय तमी क्वचि पीतमे; । मधुर मारस तें जळ गा तमें, । मधुर मारस याम्मव गातमे । ३८ ।	145
य०ति०	पीता मरंद उदरंभरयंभराचें । जें होय मंदिरहि मुंदर रंदिरेचें, । जें पद्म तेयिन्न, महसदळांतरीं तें । प्रत्यक्ष सूर्यकिरणाम विमांशवीर्ते । ३९ ।	150
दिंडी	तया कामारीं राजहंस पाहे । राजहंसाचा कळप पोहताहे; । तयामाठीं हे वापिकाच पोहे । मळें वेनी; हें कोण म्हणे मोहे? । ४० । तया हुंसांचे देह कांचनाचे; । पच अळकती बीज अग्नी वाचे; । रग माणिकमे चंचुचे पदांचे, । जसे अधरीचे भीमकन्यकेचे । ४१ ।	155

1 149. महसदळां धरीतें *Nar, Bap, Sars*; महसदळां धरी तें *Ups*; महसदळांतरीं तें *emen. anel.* I feel somewhat diffident about this emendation of my own. It gives a much better sense and construction than the usual reading; but this is perhaps scarcely sufficient to justify it. 1. 150. For प्रत्यक्ष *Sars(n)* gives र.ल. प्रत्येक. 1. 151. तथा कामारीं *Nar, Bap*, तथा सरीवरीं *Sars, Ups*.

त्यांतीन एक कलहंस तटीं निजेला, ॥

व० ति०

जो भागला, खलविहार विशेष केला; ॥

पोटींच एकपद, मावविला दुजा; तो ॥

पचीं तनु नपवि; भूप तया पहातो ॥ ४२ ॥

टाकी उपानह; पदें अतिमंद ठेवी; ॥

केली विजार वरि डीरहि; मीन मेवी; ॥

हत्तीं करो वलय चंच; अशा उपायीं ॥

भूपें हळूच धरिला कलहंस पायीं ॥ ४३ ॥

कलकल कलहंसें फार केला सुटाया; ॥

मालिनी

फडफड निजपची दाविनि कीं उडायी; ॥

नृपतिम मणिवंधी टेंचिता होय चपू; ॥

धरि सुदृढ जया तो काय मोडील पंचू? ॥ ४४ ॥

तदितर रग भेजें वेगळाने पळाने, ॥

उपवनजनकेली जे करायी मिळाने; ॥

स्वजन, गवसला जो, त्याजपाशीं गमे तो ॥

कठिण समय येता कोण कामास येतो? ॥ ४५ ॥

न मोठी हा मऊ भूमिपाऊ मातें, ॥

दिंडी

अमें जाणोनी हंस पदे त्यातें, ॥

“हंसहिंसा भय पढी तुझ्या हातें; ॥

“स्वप्यजातें पावेन पचपातें ॥ ४६ ॥

“जागजागीं आहित योग्योटी ॥

“भवे झुंजारहि शक्ति जया मोठी, ॥

“तया मारया धर्यं धरी पोटी, ॥

“पापक टे मारतें नुपि पोटी ॥ ४७ ॥

1 159, तेचीन *Up*; rest as text. 1 169 योचिता *Up*; rest as text. 1 171 यमे तो *Nor*, rest as text. 1 177 For हमहिंसा भय *Nor* (a) gives 1 हिमकाधय. 1 179 जागजागी *Nor*, *Up*; पढीपढी *Nor*, *Up*.

“ वधुनि माझी हे कनकरूप काया ।

“ कटकमुकुटादिक भूषण कराया ।

“ कशी आशा उपजली तूज राया ? ।

145

“ वरुत औदार्य ! थोर दया माया ! ॥ ४८ ॥

शा०वि० “ म्हातारी उढतां भयेचि तिजला माता मदीया अशी ;

“ कांता काय बदो ? नवप्रसव ते माता दिसाची तशी ;

“ पाता त्या उभयानि भो ; मज विधी घाताम योजीतसे ;

“ दातामाजि नृपा तुझ्या गवमलीं ; आतां करावें कसे ? ॥ ४९ ॥ 193

पद

“ हरहर ! सांपडलीं ! सांपडलीं ! ॥ किना फांगीं पडलीं ! ॥ घु ॥

“ हरर नदी जळु टाकीं ॥ टाकुनि आलीं दाच तटाकीं ; ॥ हर० ॥ १ ॥

“ सोडुनि मानमकेली ॥ कापुनि घ्याया आलीं शेनी ; ॥ हर० ॥ २ ॥

“ ठेविन तव पदीं माया ; ॥ आतां सोडविं मज रघुनाथा ॥ हर० ॥ ३ ॥ १० ॥

दिंडी

“ सखे माझे, परतोन घरा येतां ।

193

“ तुषां, सजणे, हा समाचार घेतां, ।

1. 184. कटकमुकुटादिक *Nar, Bap*; कटकमुकुटादी *Sars*;

कटकमुकुटादि *Ups* 1. 185. कशी आशा तूज उडवली राया

Sars; rest as text 1. 186 थोर औदार्य थोर दया माया

Sars; वरुत औदार्य थोर दया माया *Ups*; काय नाहीं तूजला

दया माया *Nar, Bap* Here, as in a large number of passages

in the *dandi* metre, the editors of the *Narant* seem to have

emended the line to get the requisite nineteen *mātrās* (see

Introd.) But the line as given in *Nar* and *Bap* is extra-

ordinarily weak I think it best to retain the reading of

Ups, and to suppose that either the syllable औ in औदार्य

is to be chanted as three *mātrās*, or the final य is to be

treated as two *mātrās*. The line is not difficult to chant.

Moreover, it is open to question whether Raghunāthpandit

was precise in his use of the *dandi* metre (see Introd.).

1. 189. पाता *Nar, Bap*; वाता *Sars, Ups* योजी असे *Ups*;

rest as text 1. 190 नृपा तुझ्या *Nar, Bap, Ups*; नृपाच्या

Sars 1. 193 झालीं शेनी *Sars*, rest as text.

“तया शोकं घायळ हृदय होतां. ॥

“कशी होशिल तें आठवितों आता ॥ ५१ ॥

“थोर होतिल वाळकें तुझीं, वाळे; ॥

“तुला कामा येतील, वेवहाळे; ॥

“माय माझी वैसेल शोकशाळे; ॥

“मला आठवितों हृदय तिचें पोळे ॥ ५२ ॥

“‘सदय हृदय घावें; भूप हा तापहारी’; — ॥ मालिनी

“म्हणुनि परिसतां मी होय एथें विहारी; ॥

“मजहि वध कराया पातकी पातला जो, ॥

“वरुनि पति असा ही भूमि कैसी न लाजो?” ॥ ५३ ॥

येणेंपरी परिसतां अतिदीन वाचा ॥

व०ति०

हिलावला नळ पयोधि द्यारमाचा, ॥

सोडो; म्हणे, “विहर जा अथवा किराया”; ॥

राहें यथानिजमनोरथ हंसराया ॥ ५४ ॥

मुटुनि खग पळाला; विसला शालशाखे, ॥

मालिनी

जणभरि निजदेहीं सुक्तिविश्रांति घाखे, ॥

खजन तव तथाचे भोंवताले मिळाले, ॥

कवळिति निजबंधू, जाण्विंधू गळाले ॥ ५५ ॥

विसांवा घे कांही उडुनि; लवलाहे परतला; ॥

शिख०

नृपाळाचे खंधी वसुनि मणिवंधीं उतरला, ॥

म्हणे हंस घोणोपतिस, — “तुज कोणी मम नसे, ॥

“दयेचा हा ठेवा तुजश्रवळि, देवा. वड वसे ॥ ५६ ॥

1. 199. *Sars(n)* gives v.1 थोर होतिल वाळ तुझे वाळे.
 1. 204. परिसतो *Ups*; rest as text 1 205 पातकी *Sars*,
Ups; घातकी *Nar*, *Bap*. 1 206 पति तमा *Sars*, *Ups*.
 पति असा *Nar*, *Bap*. 1 218 दयेचाही ठेवा *Sars*, rest as
 text. वड वसे *Nar*, *Bap*, *Sars*; वसतसे *Ups*

दिंडी

- “ ऐक, राया, तूं घोर दयामिंधू; ॥
 “ मोतिमागरही तूंघ दीनबंधू; ॥
 “ निखंदूनी बोजमो; नको गिंदू; ॥
 “ सकल बदसी, तरि पाय तुझे बंदू; ॥ ५० ॥
 “ पारधीमाजो खगा मृगा राजे ॥
 “ करिति हिंसा जो, तीच बरी साजे; ॥
 “ तुषां दिधनी मज मोकळीक; वा जे ॥
 “ दया केनी, ही कीर्ति तुझी गाजे ॥ ५१ ॥
 “ हंम मिळणें हें कठिण महीलीको ॥
 “ सोनियाचा; तों जवळ हें विनोकीं; ॥
 “ तशा मजलाही मोहिलें तुषां, कीं ॥
 “ तुझा ऐसा उपकार मीं न झांकीं ॥ ५२ ॥
 “ तुझा करपंजर होय मला घारा; ॥
 “ तुझ्या वचनाचा ओघ दुग्धधारा; ॥
 “ तुझें मागस बडू; घोर गा उदारा; ॥
 “ सत्यलोकेशहि तूंवि, गुणागारा ॥ ६० ॥
 “ किती रावे अमतील तुझे धामीं! ॥
 “ किती बोकीळा मारिका! तमा भी; ॥
 “ चित्त जडलें हें तूझिया लगामी; ॥
 “ नृपा, खामी, मज योजे तुझ्या कामी ॥ ६१ ॥

1 221. नको मंदू *Sars*; rest as text. 1 222. सकल बदसी
 तरि *Nar, Bap*; *जरि *Ups*; सकल बंदनिय *Sars*. 1 223. खग-
 मृगादि *Sars*; rest as text. 1 224. करिति हिंसा जे बरी
 तयां साजे *Sars*; rest as text. 1 225. मोकळीक वा जे *Nar,*
Bap; मोकळीक गा जे *Ups*; मोकळील गाजे *Sars*. 1 232. तुझ्या
 वचनाचा ओघ दुग्धधारा *Nar, Bap*; तुझा वचनीय तोचि
 दुग्धधारा *Ups*, * — दुग्धधारा *Sars*. 1 234. सत्यलोकेशहि
Nar, Bap; सत्यलोकेशा *Sars, Ups*. 1 237. जडलें *Nar, Bap*;
 लागलें *Sars, Ups*

“हैं पाखण्ड मजसि येइल काय कामा ?” ॥

व०ति०

“ऐसें, नृपा, न बढ, पूरितलोककामा; ॥

“मोलें ठणें व्यजन तें धरिता पुढारी ॥

“छाया करी, तपनदोषिसही निवारो ॥ ६२ ॥

“विरहिसा दिसतोसि महानका; ॥

द्रु०वि०

“परि हरीन तुझ्या विरहानला; ॥

“चतुर जी तच्छणी हृदयंगमा, ॥

“करवितों तिजशीं तुज संगमा ॥ ६३ ॥

“वरनृपति विराजे, भीम हैं नाम व्यासा; ॥

मानिनी

“वर दमनकृपानें दोधला की तयाला, ॥

“वरसुत दमनामा, दोतनामा द्वितीया, ॥

“वरतनु दमयंती नंदिनी हे तृतीया ॥ ६४ ॥

“तेजीनिधीस तनया यमुना जशी ते; ॥

व०ति०

“सीता जशी मुजनका, जनका तसी ते; ॥

“ते आवडे, सुतहि ते न तसे तयाला; ॥

“ते नोवरी करवितों तुज मी, दयाळा ॥ ६५ ॥

“राया, तिचें मुख सुधाकर या दयाला ॥

“नाहीच वेगळिक, हें गमतें मनाला, ॥

1. 241. व्यजनही *Sars*; rest as text   ll 243 ff This stanza, the 33rd, is omitted by *Nar*.   ll 249, 250. I write द्वितीया . . . तृतीया for द्वितीय . . . तृतीय. The point is not one of much importance. The final syllable must be a long one, and if द्वितीय is written the final 'य' must be considered as having two *mātrās*. This being the case it seems simpler to write the last syllable long *metri gratia*
1. 252. सीता जशी मुजनका *Nar, Dap*; सीतेपरी मुजनका *Ups*; सीतेपरीस जनका *Sars*.   1. 253. वे आवडे *Sars*; rest as text
1. 256. वेगळिकसें *Ups*; rest as text

- “ संपूर्ण नित्य असता नसता कलंकी, ॥
 “ हा चंद्र, हें मुख, असें मग कोण शंकी ? ॥ ६६ ॥
 “ चांपेकळीपरिसही सरनव नाकी, ॥
 “ कीचा धरी अधर विद्रुमभावना, कीं ॥ २७
 “ भासे मनांत मज विंवफळभमानें, ॥
 “ कीं सत्य चंचुपुट वोढविनें शुक्रानें ॥ ६७ ॥
 “ जीं डोंगरीं उपजनीं पिवळीं विशाळें ॥
 “ निवे, तशीं जवधनस्तनचक्रवाळें; ॥
 “ त्या पंकजांत मिनना अनिसत तो कीं ॥ २८
 “ जो नीळिमा, मुनयनीं, मुजना, विनीकीं ॥ ६८ ॥
 “ जीं जीं घनस्तन भरे अशकाग देतो, ॥
 “ तों तों तिचा उर भरीव दिमीनि देतो; ॥
 “ जीं जीं दिसे उर भरीव, त्यामि तों तों, ॥
 “ राया, उरोजमयहूप असें पहातो ॥ ६९ ॥ २९
 “ विनीणें, बर्तुन, उदय, कटोर, भारी, ॥
 “ वर्धिष्णु ते स्तन तिचे वनकानुकारी; ॥
 “ जाचे उरीं उमडतील ठसे त्यांचे, ॥
 “ घांती किती मुळतसंध मथ्या त्यांचे ? ॥ ७० ॥
 “ नोहेच नाभि, तरि काय मुरय आहे; ॥ ३०
 “ रोमावळी नमतसे मज शृंगळा हे; ॥
 “ राया, असे स्तन तिचे; गढ घ्यावया तो ॥
 “ राजामनोमय उपाय जणो करीतो ॥ ७१ ॥

1 260. तीचा *Sars*, rest as text. 1 262. हें सत्य *Sars*, rest as text. 11 263 ff. These four stanzas, 68-71 inclusive, are omitted in *Nar*. 1 263 जी *Sars*; मी *Rap*, *Upa* 1. 265. मिनना *Rap*, *Upa*; मिनना *Sars*. 1 277 राया असे *Rap*, *Sars*; राजा असे *Upa*

- ‘रूपवती ते भूपमुता; अनुरूप नसे दुसरी वनिता; ॥ पद
 “हप धरुनि वरीं तिजला, अनुरूप पयोथि जशी सरिता; ॥ धु० ॥
 “बीज अचंचळ, शीतळ जे तजवीज, कशी तुज हे नुमजे? ॥
 “नीज जशी तुझिया नयना; सुखवीज सपल्लव भावलता; ॥

रूपवती०—॥ १ ॥

- “सुंदरता तव तीजविणें अतिमंद गमे; तरि काय जिणें? ॥
 “कुंदरदा, तर, मंदरधीरा, सुंदरिला वग्न हो करिता; ॥

रूपवती०—॥ २ ॥

- “नूतननीरजनूतमुखी पुरुहुतवधूनि सखी निरखी; ॥
 “दूत तुझा परि मीच; मुखो करवीन,” म्हणें, “रघुनाथगुता ॥

रूपवती०—॥ ३ ॥ ७२ ॥

“धाताकरींच करितां मृदु हे न होती; ॥ व०ति०

“या कारणास्तव मनोमय मूम ओती; ॥

“तेथें भरोनि पहिला रस पूर्ण केली; ॥

“ओतींच हे न घटिताहति वीनिजेली ॥ ७३ ॥

•

1. 279. अपरूप *Ups*; rest as text. 1 281. अचंचळ चचळ *Sars*; rest as text. 1 282. तुझि ना नयनां *Ups*; rest as text सुपल्लव *Sars*; rest as text 1 284. कुंदरदातर *Ups*. The question is one of the correct splitting up of the letters, which are the same except for the *anuvāra* in all the authorities. वग्न हो *Sars*, *Ups*, हो वग्न *Nar*, *Bap*. 1 286. नीच *Ups*; rest as text. For परि मीच मुखी *Sars(n)* gives v.1 मी तीस सखी. रघुनाथगुता *Nar*, *Bap*; रघुनाथमता *Sars*, *Ups*. 1 288. For या कारणास्तव *Sars(n)* gives v.1 इतें कळ तरि. 1. 290. न घटिताहति *Bap*, *Nar*, *Ups*; न घटिताहति *Sars*

- गा०वि० " रंभा काय तिच्यापुढें ? विगतभारंभा दिसे मेनका ; ।
 " जंभाराति नितंविनी, तरि गताहंभाव ते हीनका ; ।
 " कुंभाकारकुचा, महावरवधू, संभावनागाहिणी, ।
 " रंभादंभजया, समोरसरळसंभा, मनोमोहिनी ॥ ७४ ॥
- गीति " करि न तुझे गुणवर्णन, जेणे होइन वृद्धीच नवरी ती ; । 215
 " सत्य प्रिय हितहि वदती शुद्धाळे, न धरतीच नवरीती " ॥ ७५ ॥
- व०ति० ऐसीं खगेंद्र वचनें वदतां तयाला, ।
 विद्यातिहो विरहवेदहि फार ज्ञाना ; ।
 " आधार हा मज," म्हणोनि, गणोनि डोळीं ।
 ज्ञाना सर्वेच विरही नळाराज ; बोले, — ॥ ७६ ॥ 217
- पद " कैसी मज होय सखी दमयंती रतिरूपजयंती ? ।
 " कै शीतस्त्रीस नभीं नमयंती ? ।

IL 291 ff. This stanza, the 74th, is omitted in *Nar.* The words are variously split up in *Bap*, *Ups*, and *Sars*.
 l. 292. परि तदाहंभावते हीनका *Bap*, who explains हंभावते as स्वतःम वाटते; but this leaves the तदा quite meaningless; परि तदाहंभाव ते हीन का *Ups*; तरि गताहंभाव ते हीनका *Sars*; तरि गताहंभाव ते हीनका *emen. auct.* I take जंभाराति नितंविनी as two words, and explain जंभा० नित० आहे; तरि ती (दमयंतीस पाहते तेव्हा) गताहंभाव (म्हणजे अहंकाररहित होऊन) हीनका (आहे). l. 293. *Bap* appears to take महावरवधूसंभावनागाहिणी as one word, and explains it as महावरवधूंचा कन्यनात बुडथारी l. 294. रंभादंभ जयधमोरस० *Sars*; *Bap* and *Ups* as text; but *Ups* divides the words रंभादंभ जयधमोरस मरळसंभा. ll. 295, 296 This *Arya*, stanza 75 in text, is given only by *Ups*. l. 296. हि *metr. grat. suppl. auct.* ll. 301 ff. This *pada* is given only by *Sars*. It is certainly a very fine one, though some passages are obscure l. 302. ॐ *Sars*; ॐ is given in an explanatory note. मखीं *Sars*; मखीं *emen. auct.*

“ भृंगापरि नीळा मांद्र शिरोर्जो, तुंगाय उरोर्जो, ॥

“ भृंगारुनि ये जग्नि हृदय मरोर्जो; ॥

“ अयन निरखुं किति ? नयन शिणति वड्ड; —

“ अयन मुनय दिन गमत भजंती; ॥ किंसी० — ॥ ३ ॥

“ उटि लाठनि धरितो मी हनुवटिला, कुटिलाकनिटिला; ॥

“ कटिलाधवगाली; लज्जाकुटिला; ॥

“ धरिल निजहि मुग, करिल विमुग जरि,

“ हरिल हृदय वरि अविरलदंती; ॥ किंसी० — ॥ ४ ॥

“ हंसा रघुनाथकर्बोदनुता जे, हंमकंचरणा जे, ॥

“ अमोत्तंतायितताटंका जे, ॥

“ पकुनि जवळि करुं; मिळुनि हृदयिं धरुं;

“ कवळुनि मदभिगति हकुच हसंती ॥ किंसी० — ॥ ५ ॥ ७७ ॥

व०ति० “ वेल्हाळ ते न दिसतां विरहांधकारीं, ॥

चाकून मी हकुच बांचपतां पुढारीं, ॥

चक्रापरीच सजलीं असतां फिराया, ॥

हंसा तुझा उदय होय मुखी कराया ॥ ७८ ॥

ध्यानीं धरुनि तिजला, मन हें निरुधी, ॥

दृष्टीपुढें दिसतसे भज ते मृगाची; ॥

आहे जणीं जवळि हे गजराजगामी; ॥

ऐसाच भाव तंव बोलतसे तिना मीं; — ॥ ७९ ॥

L. 313. For भृंगापरि *Sara(u)* gives ॥ भृंगावळि ॥ 314 जग्नि *men. and* for कधिं *Sara.* ll. 315, 316. The first अयन is for ऐन, the Persian word for a ‘mirror’. The second is अयन, a ‘solstice’. l. 316 अयन गमत दिन मुनय भजंती *Sara.* The re-arrangement of the words as given in the text is my own suggestion. l. 330 दृष्टीपुढें दिसतसे *Nac, Dip;* दृष्टीपुढेंच दिसते *Upa;* *पुढेंच दिसते *Sara.*

- " ' भूगें विराजित नवीं अरविंदपत्रें ॥
 " ' पाहनि, मानुनि तुझींच विशाल नेत्रें, — ॥
 " ' घालीन अंजन, अशा मतिनें तटाकीं ॥
 " ' आहा! वृथा उतरलीं, भिजलीं, विलोकीं ॥ ८० ॥
 " ' कांति विलोकुनि मुधाकर अष्टमीचा, ॥
 " ' म्यां मानिला निटिलदेश तुझाच साचा ; ॥
 " ' शंकदयीं धरुनि कांकुम वीरवाणी ॥
 " ' लावावया तिलक लांवविला स्वपानी ॥ ८१ ॥
 " ' जीं डोंगरीं उपजलीं पिवळीं विशालें ॥
 " ' निदें, तसीं तव घनस्तन चक्रवाळें ; ॥
 " ' या तारका, तदवलोकनसक्त तो कीं ॥
 " ' हा भीळिमाच फळला, सजणे, विलोकीं ॥ ८२ ॥

ll. 333 to 341. In *Sars* this is made an imaginary speech, which Nala says he addresses in imagination to the image of Damayanti. This is partially supported by *Ups*. *Bop* and *Nac* make it all part of the address to the swan. I have followed the former conception, which is much finer.
 l. 334. तुझींच *Sars*, *Ups*; तिचींच *Bop*, *Nac* l. 336 For आहा वृथा a v l. कांति वृथा is given in *Sars(n)*. उतरलीं (*me*) *Ups*; उतरलीं the rest. l. 337. कांति *Sars*, हुंसा *Ups*, *Bop*, *Nac*. It will be noticed that to read हुंसा here and तुझींच in l. 334 with *Ups* is to confuse the two interpretations mentioned in note on l. 334 above. l. 338 तुझाच *Sars*, तिचाच *Ups*, *Nac*, *Bop* l. 339 शास्त्रादये *Sars*; rest as text. l. 341. This stanza, No 82, occurs only in *Sars*. It appears that the poet makes Nala appropriate the very imagery employed by the swan in stanza 68 above, altering it slightly to suit the context. तव *emem auct*; मय ' ~

पद

“ वाळे. हे मांहीं मांहीं चाळे; देह तुज वाळे; ”

“ धरिण ठरीं माळिपरी ॥ ध्रु० ॥

“ माखी हे गाम घेहून; माखी मनीं हा गेहू राखी

“ द्येन मन माखी आतां; ॥ वाळे० ॥ १ ॥

“ बेणीवरील यऊ बेणींहि निगिण, बेणी,

“ करीं हो बेणींजामी घणें; ॥ वाळे० ॥ २ ॥

“ इंद्रादिमुरवरा इंद्रावरज जसा मी चंद्रा-

“ न्यास धनी चंद्रानने ॥ वाळे० ॥ ३ ॥

“ गाथा हे असो रघुनाथादिनुत मज गाथा-

“ म होय माथावरी ॥ वाळे० ॥ ४ ॥ ८३ ॥

श्रुति०

“ एणेंपरी भसुनि मी घुबतीस बोंळें; ॥

“ माझा जसा भस; न तूं धरि तीस बोंळें; ॥

“ राखुनि गोरव करीं मज नोवरी ते; ॥

“ तूं घोलसी, तरि कशी इतरां वरीते? ॥ ८४ ॥

दिंडी

“ भला माझा तूं, हम, गडी, राया, ॥

“ विरहदुस्तरविस्तार निस्तराया; ॥

“ चित्त नेघे मज; तूज जा म्हणायु; ॥

“ तेंचि वाहन तरि तू करीं फिराया ” ॥ ८५ ॥

असं बोलीली नळें रंजवीला. ॥

अजुळीमाजी हंम विसवीला. ॥

1 345 This *padā* also occurs only in *Sars*. 1 351 इंद्रादि
 नुतिपर इंद्रावरज जा मी० *Sars*, and in a note जा is explained
 as ज्यार मला, इंद्रादिमुरवरां इंद्रावरज जसा मी० *even and*
Trans. "As Vishnu (इंद्रावरज) is to the gods (Indra and the
 rest), so am I to the Lunar race—a Lord". 1 355 This
 stanza, No 84, occurs also only in *Sars*. 1 359 हम गडी
Nac, Bop; गडी हंम *Ups, Sars*

गमे चंपककुमुमौघ हार झेना ॥

पाठवाया युवतीस सिद्ध केना ॥ ८६ ॥

“ त्वरित पुनरागम असो तुझा एथें ; ॥

“ झेप घालीं मुखरूप गगनपंथें ; ॥

“ नको विसरूं आम्हांसि ; अमों एथें ; ” ॥

वडुनि धरिजे गहिवरा महीनार्थें ॥ ८७ ॥

“ वरें, येतों ” म्हणुनि हंम बोले ; ॥

वडुनि जातां वड शकुन तया झाले ; ॥

पवनचंचल मधुविंदु मुखीं आले ; ॥

वासभागीं उभयतीं गडड गेले ॥ ८८ ॥

उडत होते खग वायसादि, जाया ; ॥

तयां भासं तें हुंस तो ममाणा ; ॥

नभा मानुनि कीं निकषपायाणा, ॥

स्वर्णरेखा तें तेज मनीं आणा ॥ ८९ ॥

असा वेगें तो नभामाजि धावे ; ॥

तया विदर्भीं देजिं झणी पावे ; ॥

- l. 369. तेथें *Sar*; *rust* as text. l. 370. धरिलें *Ups*,
rust as text. l. 376. तयां भासं तें *Nar, Bap*; तयां भासला
Sar, Ups. l. 377. नभा मानुनि कीं निकषपायाणा *Nar*,
Bap, giving only eighteen *mātrās*; नभा मानुनी निकषपायाणा
Sar; *Ups* the same, with a misprint. The reading मानुनि
कीं adopted in the text gives nineteen *mātrās*. l. 379. This
stanza is given in the text as read by *Nar* and *Bap*; *Ups*
reads as follows: असा तो हुंस मभासाजी धावे ॥ तया विदर्भदेश
झेपावे ॥ तेथें कुंडीनगरामभीप पावे ॥ राजप्रामादीं गोपुरीं
विमावे ॥ *Sar* reads: असा हस तो — ॥ तया विदर्भदेश
झेपावे ॥ — पावे ॥ राजगोपुरीं — ॥ *Sar* gives the
following *v* for the 3rd and 4th *caran*s: कुंडिनगराम
दिदी पावे ॥ महाप्रामादीं गोपुरी विमावे ॥

तेथ कुंडिननगरामगोप धविः ॥

राजमंदीरीं गोपुरीं विमावि ॥ ९० ॥

शिव०

महाप्राकारीचे चरिम धरि कोरीव विवरींः ॥

चरी चक्राकारें; पद फिरविः चारी रविपरीः ॥

विनामे, उदहामे गगपति; निवामे तिजवरीः ॥

30

करी काळेंमाळें निरमित नृपाळेंद्रनगरी ॥ ९१ ॥

मालिनी

रग मग नगरीचे गोपुरीं झोप घानीः ॥

मृदुपवनगवार्धो धमतां झोप आलीः ॥

तदुपरि जवशांनी वेंघना चंद्रशालाः ॥

निरवि विततशाला राजधानी विशाला, — ॥ ९२ ॥

300

चूर्शिका सकलभुवनललामायमाना, ॥

मानाधिकविभवधनिकमदनगतविराजमाना, ॥

कलशज्जितमुनिचकितजनधिगृणातिविस्तृतपरिखांतरीपायमाना, ॥

चंद्रशालाविजितमुरविमाना, ॥

जिचे मीध गगनमंडपाधारस्तंभवि माना, ॥

70

लाविति ते जनदा निज माना, ॥

वामवचाप जयास कमाना, ॥

ऐसी कुंडिननामधेय नगरी राजहंस पाहिली ॥ ९३ ॥

व०ति०

कोसी वणिगजन विकी, तुलिता तराजे, ॥

कस्तूरिकाः तिजमवें अलिनी विराजे, ॥

400

1. 383 This stanza, No. 91, occurs only in *Sars*. निजप्रा-
कारीचे *Sars*, महाप्राकारीचे *emen kut*. 1 389. चंद्रशाला (*sic*)
Upe; rest as text. 1 395. *Sars(u)* gives a v.l. विमाना-
गगनधरायास्तंभजमाना. 1 398. In *Sars* the *cūnikā* ends
राजहंस पाहिलेसी पाहिलेली. rest as text.

दोन्ही समान निरखी विकृष्टार देतो ; ॥

घेष्टार तो न समजोनि उगाव घेतो ॥ ९४ ॥

तेथें तसें नगर तें धरितां निढारीं, ॥

तेथें विलासवन एक दिसे पुढारीं ; ॥

जेथें सुशोतळ महीतळ सांद्र साई ॥

जाई जुई फुलमयी वड आंवराई ॥ ९५ ॥

तया वनीं खेळे भूतमुता ; ॥ धृ० ॥

पद

बेळविता वड मेळविला सखिमेळ तयासहिता ; ॥ तया० ॥ १ ॥

राजस ते द्विजराजमुखी गजराजमती ललिता ॥ तया० ॥ २ ॥

ध्यात असे मळराजकथा रघुनाथकर्बोद्विभुता ॥ तया० ॥ ३ ॥ ९६ ॥

तो मंदळावृत्ति फिरे उतरावयाला ; ॥

व० ति०

भीमीमुखेंदुपरिवेष म्हणों तयाला ; ॥

तेथें महीवरि असा खग घिसताहे, ॥

कीं सुंदरी निज कुतूहल जेविं पाहे ॥ ९७ ॥

जो घिसतो चपळ पणपुटीं धरेला ॥

हाणीतसे फडफडा, धनि हो उदेला, ॥

पाहे तया खगवरासि वरानना हे ; ॥

मानी मनीं नवलही ; भग बोलताहे ॥ ९८ ॥

“असापची लघी, वडविहगलघी न मिळता ; ॥

शिव०

“सुवर्णो जो वर्णो, वद, कवण वर्णो कवयिता ? ॥

“अगार्ह! हावार्ह! स्वरित वरि जाईल पळुनी, ॥

“धरु जातें हातें हळुहळु तयातें न कळुनी” ॥ ९९ ॥

1. 103. वगर (*sic*) *Ups.*, rest नगर. 1. 405 तेथें *Ups.*;
rest जेथें. 1. 113 तया खग *Surs.*, *Ups.*, just as text.
1. 116. धनिही *Surs.*; rest *ही 1. 118 नवल हे *Surs.*;
rest *ही.

व०ति०

ऐसैं वट्टै; मग तयाम धरावया हे ॥
 तें होय हसगमना, पहिनीच आहे; ॥
 वाजेच ना वनय; नूपुरनाद मोहे; ॥
 तो तद्वतीम निरखूनि कसा न मोहे; ॥ १०० ॥
 हे मंदमंदपद सुंदर कुंददंती ॥
 चाने असा मदधुरंधर इंद्रदंती; ॥
 हंसा धरूं जवळि जाय छगोदरी ते; ॥
 निष्कंपकंकणकरामि पुढें करीतें ॥ १०१ ॥

दु०वि०

गवमनाच असा खग भामना, ॥
 तव तदीय सखीजन हांमना; ॥
 मग सेंधेचि बुझावुनि हांकिना; ॥
 उडविलाचि; पिटाकुनि टाकिला ॥ १०२ ॥

व०ति०

काहीं उडोनि गगनीं, मग नोट घेती; ॥
 नाहींच दूर न समीप वसे तसा तो; ॥
 पाहे मुधाकरमुखी कलहंसराया; ॥
 नाहे मनोरथ तयाम पुन्हा धराया ॥ १०३ ॥

सदिरा

" हस धरीन. म्हणोनि मनोरथ हा मज होय; विनोद तुम्हाना; ॥
 " यान, हंसान, पिटाळहि ताळ, पुन्हा चढवाल तया विहगाना; ॥ १००
 " जा परत्याच; तुम्हीं जन्मिच; " — असें वदुनी नृपराजमुता ते ॥
 राहविना सखिचा जन; आपण भाव तयाम धरुमग जाते ॥ १०४ ॥

व०ति०

रागेजनी, अरुणकांति विराजवीते ॥
 हे; एकली मुतनु चंद्रकला तसी ते ॥

1 424. ते होय *Ups*; rest as text. 1 432. तंव तदीय
Bop, Nar; तरि तदीय *Sara, Ups*. 1 440 हा कलहंस पिटा-
 लविताहि *Bop, Nar*; यान हंसान पिटानहि टाल *Ups, Sara*;
 तान is better than टाल. 1 442. राहविनाच सखीजन *Sara*;
 rest as text.

गेली हकूच; कलहंस समीप केला; ॥
 काहीं पुढें फडकला, अवलोकिलेला ॥ १०५ ॥
 आणीकही पदन वाजत मंद चाले; ॥
 जो चालतां पदर सांवरिना न हाले; ॥
 हेही करी निग्रहरीं खग सांघडेसा, ॥
 तोही हक्क हकूच होय पलीकडेसा ॥ १०६ ॥
 मग गजगमनेनं मागुती चाल केली; ॥
 विनततनुलता हे तत्समीपास गेली; ॥
 पुनरपि फडके तो; फारसा दूर नाही; ॥
 जवळि जवळि ऐसा भासला हंस काहीं ॥ १०७ ॥

मालिनी

हंस धराया लागली हे; भागली; मृदुल तनु कोमेजली; ॥ धु० ॥ पद
 चाली न कळनि सांवळीत विसावली ॥ हंस० ॥ १ ॥
 सविली रघुपतिपंडितें कविमंडितें ॥ हंस० ॥ २ ॥ १०८ ॥

हसैं तदा चतुरसंमतयुक्ति केली,— ॥

व०ति०

ते चालवीत सुतनू वरू दूर नेली; ॥

छाया तियेशि दुसरी, तिसरी नवाळी, ॥

जे सांवळी युवतितुल्य दिसे निराळी ॥ १०९ ॥

तथा वनांत एकली ॥

प्रमायिका

विनासिनी विलोकिली; ॥

मदें भरीनि डोलतो; ॥

तियेस हंस वीळतो,— ॥ ११० ॥

1. 451. मद्गजगमनेनं *Bop, Nar, Sans*; मग गजग० *Ups*.

1. 452. तत्समीपास (*sc*) *Ups*; rest as text. नेली *Sans, Ups*;
गेली *Bop, Nar*.

1. 453. फडके हा *Ups*; rest as text.

1. 454. पाहीं *Ups*; rest as text. 1. 455. This pada is
found only in *Sans*. 1. 458. हसैं तसी *Sans*; *तदा the rest.

1. 460. नवाळी *Ups*; वनाळी the rest.

- दिंडीं   “भूमिभार्गी फिरणार तूं; तुला मो ॥
 “कसा सांपडतों, सांग, गगनगामी ? ॥
 “वाळ, वाळे, जरि होय चंद्रकामी, ॥
 “हस्त त्याचा लागेल काय सोमी ? ॥ १११ ॥
 “कसे नांदे तारुण तुझ्या देहीं ? ॥
 “वाञ्छ गेलें, तें नेणसीच काहीं, ॥
 “उगवताही सहस्रभानू, पाहीं, ॥
 “काय नलिनीमकोच जात नाहीं ? ॥ ११२ ॥
 “असो; सांपडतों तुझ्या करामाजी; ॥
 “पुन्हा मुटका करिशील काय माझी ? ॥
 “कसा पातेजूं बाळबुद्धि तूझी ? ॥
 “स्त्रीसभावें वरू आणशील वाजी ” ॥ ११३ ॥
- आ०गी०   पापाणरूप हातें भ्रमवि तयातें, धरुनि तद्देहातें; ॥
 जीवंतही शवसला समज तिचेवे गृहींच तो नग वसला ॥ ११४ ॥
- मालिनी   चतुर नर असा हा बोलनीं हंस तसा; ॥
 तरि न धरि मृगाची विस्मयीं भाव विसा ? ॥
 पकुनि तिज निखंडी तीस, तो खेद नाहीं; ॥
 शिणहि विमरभी ते; बोलती होय काहीं;— ॥ ११५ ॥

1. 467 कसा सापडेन *Nar, Bap, Sans*; * सापडे *Ups*;
 * सापडतों *metr. gat emen kurt.* 1. 469 For सोमीं *Sans(n)*
 gives र ल. योमीं. 1. 470 This stanza, No. 113, is omitted
 by *Nar.* 1. 471 नेणसील *Sans*, rest as text 1. 475 करिशील
Nar, Bap; करतेस *Sans*, करितेस *Ups* 1. 476. कसा पातेजूं
Nar, Bap; कसा पातेवूं (*sic*) *Ups*; कसापातें त्यजूं (*su*) *Sans*.
 1. 478. This *argā* is omitted by *Nar* *Sans* reads this line
 पापाणरूप जातें भ्रमवि तयातें धरुनि जे हातें 1. 479 *Sans*
 omits तो. 1. 480 चतुर नर एखादा *Sans*; rest as text.
 1. 481. तरि न धरि *Bap, Nar*; तरि धरिच *Ups*, * धरि न *Sans*;
 विस्मयी (*sic*) *Sans*; rest as text 1. 482 तिज *Bap, Nar*;
 मज *Sans, Ups* 1. 483 शिणचि *Ups*; rest as text

“ कोणतू गा ? कोठील ? कवणियाचा ? ॥

दिंडी

“ कसा झाला तव देह सोनियाचा ? ॥

“ कशी आली ही तूज मनुजवाचा ? ॥

“ काय भाग्योदय सांगुं या वनाचा ? ॥ ११६ ॥

“ ‘ धरिल, पाहिल, सोडील, — असा पाहीं ॥

“ मजवरता विश्वास तुझा नाही ; ॥

“ असो ; पुसतें ते सांग कथा काहीं, ॥

“ जाई अथवा सग याच घर्नी राहीं ” ॥ ११७ ॥

असें बोलोनी मीन धरनि राई ; ॥

फाय बोले तो हंस असें पाहे ; ॥

तदा त्याचा वचनीय असा वाहे, — ॥

“ राजकन्ये, तूं आयकें गिरा हे ; ॥ ११८ ॥

“ ब्रम्हदेवाचे वज्र विमानवाही ॥

“ हंस आहेती, ऐकिनें तुवाहीं ; ॥

“ तया वंशीं सौवर्णदेह हाही, ॥

“ ज्यासमाना सखि सर्वमान्य नाही ॥ ११९ ॥

“ भंदाकिनीमधिल जीं कनकारविदें, ॥

व०ति०

“ तीं जिवितों मृदुलनालमृणालकंदें : ॥

1. 487. सांगुं या वनाचा *Nar, Bap* ; तूंचि या वनाचा *Sars, Ups*
 1. 488. धरिल पाहिल सोडिल *Nar, Bap* ; धरिल पाहिल सोडिल
Sars, Ups 1. 489 मजवरता *Bap, Nar, Ups*. मजवरी *Sars*
 1. 491. For याच वनी राही *Sars(u) gives x l* या वनांत राहीं.
 1. 493 बोले तो *Nar, Bap*, बोलतो *Sars, Ups*. 1. 499. ज्यासमान
Sars, Ups, Bap ; ज्यासरीखा *Nar*, evidently in order to
 get the full nineteen *mātrās*. If the line cannot stand
 with only eighteen *mātrās* (see Introduction), we must
 read ज्यासमाना, and this is adopted by me in the text.
 1. 501. मृणालकंदें (see) *Ups* ; rest as text

“ मी जाण देवकळही स्वकरीं धराया ॥
 “ सांगेन, काय चतुरा मज लाज जाया? ॥
 “ काळं कळनि मुग ओ वर होय लेखीं; ॥
 “ हें बोललें, पग, मनीं उभयार्थ लेखीं ” ॥ १३१ ॥
 येणशब्द इलें भाव सांगीतला, ॥
 निपधाधीन तो नाथ मागीतला; ॥
 होय जाणीयनी, घे तपाकंचुला; ॥
 इस बोलावया हालवी चंचुला ॥ १३२ ॥
 “ गांठ्याळ ओ, हृदय साद्र न होय श्याचें, ॥
 “ नामेंचि देवकळ, कायं नसे तयाचें; ॥
 “ धनूर हा कनकनाम वृषा धरीतो; ॥
 “ होईल काय रमिकां कनकापरी तो?” ॥ १३३ ॥
 ती बोलते युवति,—“ लाज मनीं दडाली ॥
 “ होती: तुवां विघरतां समुळीं उडाली; ॥
 “ आतां वरूं नळवराभि; तुला नवाजूं; ॥
 “ गाळं तुझी स्तुति कळनि; कशाम लाजूं? ॥ १३४ ॥

सखिनी

व०ति०

- l. 514. मीजाणदेवकळमीवरिहाधराया .l; rest as text.
 l. 515. सांगेन .l. rest as text. l. 516. काळंकळनिमुग-
 तोवरहोयमोखीं .l, काळं कळनि मुग ओ वर होय लेखीं *Sars*;
 काळं कळनि मुग ओवरि होय लेखीं *Dop, Nar.* l. 550. होय
 जाणीतनी संवमाकचुला *Sars*; होयजाणीतनीधेवपाकचुला .l;
 rest as text l. 552. गांठ्याळ ओ .l; गांठ्याळ जें the rest.
 साद्र *Sars* साद्र the rest. l. 551. धनूरही *Sars*; rest
 as text. वृषा .l; मटा the rest. l. 555. For रमिकां
Sars (not) gives &l रमिके; रमिके .l, rest रमिका or *कां.
 l. 556. This stanza, No. 134, does not occur in .l. ते *Uj*;
 ती the rest. l. 557. समुळीं *Uj*; मज ती the rest.
 l. 559. वाजू तुझी *Sars*. rest as text.

नोवराः मी नोवरी; मज तो वरी काय होइन ऐसैं? ॥ पद
 ह दुःसह तौवरी; कोण सांवरी? आतां करावैं कैसें? ॥
 म होय विभावरी; घर ओवरी; अर घाणविलासैं ॥
 करि तो नावरी; तरि या, वरी, शयनींहि विलासैं; ॥ ध्रु ॥
 नभूमि मनोहरी; सुमनोभरीं अरविंदमरंदें ॥
 ति कलरव बंभरीं मेघडंबरों शुक्रकोकिलावुंदें ॥
 त कांत निरंतरों हृदयांतरों; निरखूनि न मंदें ॥
 जया कुसुमाकरीं सुकुमारकीं माळ घालूं आनंदें ॥ नळ०-॥ १ ॥
 नृपकवियाचकें स्तुतिवाचकें स्तविना बद्धधा जो, ॥
 नमुधेवरि राजकीं वरराजकीं सुरराजबुधा जो, ॥
 सुमनोमयमंचकीं मृदुकंचुकीं निषधेंद्रहिरा जो ॥
 बला मुखदायकी, त्याच नायकीं चित्त माझें विराजो ॥ नळ०-॥ २ ॥
 छुराजसमभमा; तनयासमा होय मी तरि दारा; ॥
 सेनसुतचंद्रमा ज्वासि सांद्रमा कोण त्या वरि तारा? ॥
 हरि; त्यासि मनोरमा जाहली रमा,—ऐसैं समजें उदारा; ॥
 भरें हृदयंगमा नभसगमा नवरी ही विचारा ॥ नळ०-॥ ३ ॥ १३५ ॥

१६०. This *pada* is found only in *Sars*. 1. ५६३. यावरी
 या वरी *script auct.*, taking वरी as वर्च. एक शयनीं
 शयनींहि *emen auct.* 1. ५६५. मेघडवरीं *metr. grt.*
auct. The line is deficient in *Sars*. 1. ५६७ मीन
 कुसुमाकरीं सुकुसुमाकरीं *Sars*; मीनजया कुसुमाकरी सुकु-
 रीं *emen. auct.* I take मीनजया as 'having a fish for its
 name', an epithet of कुसुमाकरीं, the season of spring
 . स्तुतिवाचकें कवियाचकें *Sars, transp. auct.* 1. ५६९. राजकें
 जके *Sars*; ०कीं ०कीं *emen auct.* 1. ५७२. होय भीतरि
Sars; होय मी तरि दारा *emen auct.* 1. ५७३. थारा
 तारा *emen. auct.* 1. ५७४. जाहलें *Sars*; जाहली
auct. 1. ५७५. येथ नकरीं विचारा *Sars*, नवरी ही
auct. This whole *pada*, and especially the last *carana*,
 is very obscure, and requires further careful consideration.
 The emendations are only tentative.

मालिनी

परिमुनि पद ऐमं जें हणें गाइजेनें, ॥
 पतमकुलवतमें अंतरों ध्याइजेनें; ॥
 परवगइदया हे निपधें राजहंमें,— ॥
 म्हणुनि ममप्रतां, हें बोनिजे राजहंमें;— ॥ १३६ ॥

टिंडी

“ जशी रंजलि आहेम निपधभूषीं ॥
 “ तमा तोही रंजला तुझ्या रूपी; ॥
 “ देवघटनें अयोन्य ज्ञान सोपीं; ॥
 “ तुम्ही नांदानहि; सत्य हें निरोपीं ॥ १३७ ॥
 “ ‘ कोण योजावो नोवरी नळाना?’ ॥
 “ ब्रम्हदेवानें हा विचार केना; ॥
 “ तुझा नामावरसंघ घेइजेना ॥
 “ असें भासतसे माझिया मगाना ॥ १३८ ॥

मालिनी

“ नळारहित वराशीं तूज योजूनि पाहे, ॥
 “ तरि मग विधि ऐसा कोण? तो मूढ आहे; ॥
 “ अचतुर नर तोही, जाहण्या जेविता कीं ॥
 “ सरसिमळ करीना सर्वथा घोरताकीं ॥ १३९ ॥

L. 576. This stanza, No. 136, does not occur in *A.*
Sars as text; * वच ऐमं * बोनिजेनें *Nar, Bap*; * वचनातें
 * वालिजेनें *Upr*. L. 577. ध्याइजेनें *Nar, Bap, Upr*;
 घेइजेनें *Sars*. L. 580. जशी रंजलि आहेम *Nar, Bap*;
 रंजलीस तू *Sars, Upr*; रंजलिसतुं *A.* L. 582. देवघ-
 टितेअनन्य * *A.* L. 583. तुम्ही नांदालहि सत्य हें निरोपीं *Nar,*
Bap; तुम्हीं नांदाल * *Upr*, तुम्ही नांदाल सत्यमीं विलोकी
Sars; तुम्हिनांदालसत्यमीनिरोपीं *A.* L. 584. कोणा * *A.*
 L. 585. ब्रम्हदेवानें *Nar, Bap*; ब्रम्हदेवें जें *Sars*; ब्रम्हदेवेंहाजरं *A.*
 L. 587. असें भासतसे माझिया मगाना *Nar, Bap, Upr*; असें
 याटतें * *Sars*; असेभासेमाझियामगाना *A.* L. 588. वरिसि *A*;
 rest as text. L. 589. कोणता मूढ *Sars*; rest as text.
 L. 590. जाहला *Sars*; rest as text. L. 591. सकुमिमळ *Nar,*
Bap, Upr, A; सरसिमळ *Sars* only

अनुपम, अनुरूप, अनघ जरि वरिना तुवां, नृपात्मजे, न नल, ॥ गीति

ोइल केवळ तापद, कीं जो नर नळ न होई तो अनल ॥ १४० ॥

नळकनुरीस टाकुनि, कां तूं घेतीस अन्य नरमाती? ॥

जरि वरिती न हरिप्रति, घेती म्हणकुनि धन्य नरमा ती ॥ १४१ ॥

"कशाला हें बोलणें काय एणें? ॥

दिंडी

"तुवां वरिना नळराज, तूंहि तेणें; ॥

"सफळ माझे हें एथवरी येणें; ॥

"राजकन्ये, नीरोप मला देणें ॥ १४२ ॥

"घनुर सुंदर तो तरुण नियधराजा ॥

"तुवां राजी कैलाच; तूं घरा जा; ॥

"धन्य, वैदर्भी, देवयोग तूझा; ॥

"बोल मानीं सत्यार्थ मनीं माझा" ॥ १४३ ॥

"असें जाउनि तूं बोल, राजहंसा, ॥

"तुझी दासी जाहले, राजहंसा; ॥

"नको चिंता तूं करू, अरिध्वंसा; ॥

"ऐक शुभांशूवंशजावतंसा" ॥ १४४ ॥

l. 592. This गीति and the next are found only in *Ups*; वरिला त्वां *Ups*; * तुवां *metr. grāt. emen. auct.* l. 593. कीं जो नर न होई तो अनल *Ups*; कीं जो नर नळ न होई तो अनल *metr. grāt. emen. auct.* This line in *Ups* is singularly defective, or else is in some lesser-known variety of the *dryū*. The insertion of नळ is also rendered necessary by the sense and the *śabdālaṅkāra* l. 596 तुजतेणें .1, rest as text This stanza is placed by .1 before stanza 137 l. 600 *सुंदरहि .1; rest as text l. 603 बोल मानी सत्यार्थ मनी माझा *Nar. Bap*; * यथार्थ *Sars*, .1; * मानीं तू मनिं यथार्थ *Ups* l. 604. These two stanzas, 144 and 145, do not occur in .1, and are given in *Sars* in the footnote, with the remark that they appear out of place असें जाउनि *Nar. Bap*; जाउनि ऐसें *Sars, Ups*.

“नको पाछें; तू नोवरी नळाशीं; ॥

“मीच भावें होईल सत्य दामो; ॥

“अरी यावें आतांवि तयापाशीं, ॥

“गोष्ट भासे विपरीत मोकिकाशी ॥ १४५ ॥

“कहनि मज रवाना, राजसे, नूजमाठीं, ॥

“नृपति निरखि माझी वाट आरामवाटीं; ॥

“वसवुनि निजपाठीं तूज नेईल तेथें, ॥

“परि चुकुर तुझे हे लोक होतील येथें” ॥ १४६ ॥

1. [येरीकडे नृपति धाडुनि राजहंसा ॥

तो बैसला करित आपण तत्प्रशंसा,— ॥

“येईल शीघ्र घटना कहनी तिथेची; ॥

“होईल भेटि मज आज तये प्रियेची” ॥ १४७ ॥

आरामां विरहोत्कर्षें तद्वतळीं धारा करोमी स्वयें ॥

धारा घेत वसे; तपे तपनमा तारापती निघयें ॥

“मारवा शरमार नावरि” म्हणे “दारा घडे ती कशी” ॥

“हे राजीवदलाच माधव, जनोदारा, रुपा हो अशी” ॥ १४८ ॥

तो चिन्हें शुभ पाहनी नृप म्हणे,—“लुभेल लाभवळी”; ॥

आला सन्मुख राजहंस निरखी, वाह्युयें आवळी; ॥

बोले मजुळ वाक्य,—“एव वसलों त्वद्वान लावुनि रे; ॥

“झालें वृत्त समय सांगुनि करीं, हंसा, समाधान रे ॥ १४९ ॥

1. 611. गोष्टी *Ups*; rest as text. 1 613. नृपतिनिरखिताहे 1; rest as text II. 616 ff These stanzas, Nos 147 to 153, are given by *Sav* only in a footnote (see note on l. 604 above). They are entirely absent from 1. 1 617 जो बैसला *Ups*; rest as text. 1 620. This stanza, No. 148, is omitted by *Nar* also. 1 626. त्वद्वान लावुनि *Nar, Bap*; लावुनि त्वद्वान *Sav, Ups*

- “ काय वदनी तुजसर्वे, हंसराया ॥
 “ मान्य झाली कीं ती मला वराया ? ॥
 “ कधीं भेटे ती निजकरीं धराया ? ॥
 “ विरहवाधा मज न ये आंवराया ” ॥ १५० ॥
 हंस बोले,—“ नृपराज, मुगुणसारा, ॥
 “ माळ घालीते ती तुला, उदारा ; ॥
 “ तुझ्या ध्यानीं सक्षम जे विचारा, ॥
 “ सत्य मानीं ; ती होय तुझी दारा ॥ १५१ ॥
 “ जाईं नगरा तूं, नृपा छपाराशी ; ॥
 “ पथ येतांची जा स्वयंवरासी ; ॥
 “ स्वयें ये ते चालूनि मंदिरासी ; ॥
 “ फार वदनें नलगे सुखोत्करासी ॥ १५२ ॥
 “ बरे, येतां,”—योलोनि पाय हातें ॥
 नमुनि चाले सप्रेम तो गृहातें ; ॥
 नृप निघे तें सहचमू निजपुरातें, ॥
 हंसवचनीं लावूनि अंतरातें ॥ १५३ ॥]
 १) [जनकतनयेशीं पवनतनयसा तो ॥
 वदुनि वेगीं उड्डाण जमी घितो ; ॥
 तियेपाशीं वृत्तांत निवेदी तो ; ॥
 स्वधामातें पावोनि सुखो होतो ॥ १५४ ॥]
 २) [असी ; ऐशी हे कथा सीरसाची ॥
 अरण करितां वरु गोड गमे साची, ॥

1. 630. भेटे ते *Nar, Bap*, भेटेल *Sars, Ups*. 1. 634 तुझ्या ध्यानीं सक्षम जे विचारा *Nar, Bap* ; तुझ्या ध्यानीं जाहली जेवि वारा *Ups* ; * ध्यानें जाहली जेवि वारा *Sars*. 1. 640 योलोनि *Nar, Bap* ; म्हणोनि *Sars, Ups*. 1. 642 नृप निघे ते *Nar, Bap* ; नृप निघाला *Sars, Ups*. 1. 643 हंसवचनीं *Nar, Bap* ; हंसवचनीं *Sars, Ups*. 1. 646 निवेदीतो *Sars*, rest as text.

धन्य नीना त्या ऐक नैयधाची ; ॥

प्रकट वाणी रघुनाथपंडिताची ॥ १५५ ॥

B [असी; आल्या इक्षवर्क मथ्या ऐशा ; ॥

बोलती त्या मग तीस सकळ; "कैसा ॥

"हंस! धरुनी परिपूर्ण तुझी आशा, ॥

"काय नेना तो उडुनि गगनदेश!" ॥ १५६ ॥

मानिनो

धरुनि कर सखीनीं सांघशान्त नेलो, ॥

खगवचनमधूनं जे मनीं मोहिजेनी ; ॥

ननदिरहभरानें पोळनी गुप्तरूपें ; ॥

नवल कनकशी ते गौरही तत्परूपें ॥ १५७ ॥

व०ति०

होणार जो वर, तदीयवियोगदाही ॥

सांगावयासहि न ये नपवावयाही ; ॥

या सांगवी मदन, लाज न सांगवीतें ; ॥

कों या दुर्हीत शिणनें मन रंगवीतें ॥ १५८ ॥

पद

विरहिण ते शिणते, शिणते; आलेन कवण तियेचें ॥ ध्रु० ॥

मुकुरीं निजमुख न विलोकी राकेंदुभयान्तव नलिता ; ॥

न करी मृदु भाषण तेहि शुक्कोकिनाकनरवचकिता ; ॥

L 652. This stanza, No. 156, is absent in A, and is given in *Sars* as a footnote (see on ll 604, 616 above). तिजवर्क *Sars*, rest as text l 653 बोलताती *Ups*; rest बोलती त्या.

तीस सकळ *Nar, Bap, Ups*; सकळ तीस *Sars*; सकळतिमि *A*. l 656. सखीनें *Sars, A*; rest as text. l 657 मनीं *Nar, Bap, Ups*; महा *Sars, A* l 658 पोळनी *Nar, Bap, Ups*;

पोळते *Sars, A* l 660. This stanza, No 158, is given in *A* after stanza 161; it is omitted by *Nar* वियोगदाही

Nar, Bap, Ups; "दाही *Sars, A*. l 663 कों या दुर्हीत

शिणनें मन रंगवीतें *Bap*; कों या दुर्हीत शिणनें मन रंगवीतें *Ups*;

हे या दुर्हीत शिणनी मन रागवीतें *Sars*; हेयादुर्हीतशिणनेंमनरा-

गवितें *A*. l 661 This pada occurs only in *Sars*.

कुसुमायुधमभयमना हे कुसुमाचा वास न साहे; ॥
 असमान मनोगत विद् तियेचें; ॥ विरहिण° ॥ १ ॥
 अपहृतरतिरूपा झाली यास्तव, जे सापराधा; ॥
 तरि सुमनरस तिजला केसी न करील बाणवाधा? ॥
 मधु कां हो इजला हलितो? विधु कां हो ताप मिसळतो? ॥
 मधुराधरबिंवा हे वरू आंचे; ॥ विरहिण° ॥ २ ॥
 रघुनाथ म्हणे, — जें नोहेंचि तें स्तवनांत वदताहे; ॥
 राहे जो हृदयीं, धरिना निजरमण, तयाला पाहे; ॥
 केला मतपंजररावा खेळोया; तोचि विसांवा; ॥
 झालें शिण, हाच हरिल तियेचें; ॥ विरहिण° ॥ ३ ॥ १५९ ॥

न रंजे, फारंजे निरखुनि, फणीतें फणफणी, ॥ शिख°
 मुदेनं मोदेना, नलगुणगणी जे गुणगुणी, ॥
 न वैसे जे सेजेवरि, न परिसे जे शुक्रगिरा, ॥
 न नाहे, माना हे न धरि नलना हेतु दुसरा ॥ १६० ॥
 नज्जावतो युवति हे वडिलांसि धाके; ॥ व°ति°
 झांकीतसे विरहपावक, तो न झांकि; ॥
 जो पंजरीं लपविना वसनांतराळीं, ॥
 तो झांकिलु गगनदीप, तरी झळाळी ॥ १६१ ॥
 तीचे मनीं नळ मनोभववीर होते ॥
 होता तयांशि कथिलें जथिलें अहो ते ॥

1. 667. कुसुमायुध° *Sars*; कुसुमायुध° *emen. auct* 1. 673 स्तव-
 नांत वदाना हे *Sars*; स्तवनांत वदताहे *emen auct.* Trans. "In
 her praises (of Nala) she exaggerates (lit. says what is not
 true)". I suggest also स्तवनाथे 1. 677 फणिने *A*;
 rest as text. 1. 679 नवैसेजेसेजेवरि° *A*; rest as text
 ll 681 ff. These two stanzas, Nos. 161 and 162, are omitted
 by *Nac.* ll 685, 686. होतो and अहोतो *Sars*; rest
 as text. 1. 686. होतां तयांशि *Bap*; होतां तयांसि *Ups*;
 होतो तयास *Sars*; होतांतयास *A*.

त्याहींच ते दुराविनीः सुतनू निज्रेणीः ॥
 मूर्खावती निजत्रयी अपनीविज्री ॥ १६२ ॥
 गजयज्ञ वरः झालीः माय धांवोनि चाजीः ॥
 धरणि हृदयदेशी तीत्रमा ग्रेत्र येनीः ॥
 - करिति विद्वगवारो त्या मग्या वेगळान्याः ॥
 वडिन वडिन दाया जागत्याही मिळान्या ॥ १६३ ॥

मानिनी

गीति

ते गीतळोपचारो जागो झालीः हकूच भग बोनेः ॥
 "ओषध जमने मज्जना"; परिमुनि जननी. "बेर," म्हणुनि डोनेः ॥

हिंदी

"मूल उपवर हे जाहनीः हयेना ॥
 "पाहिजे कीं वर योग्य पाहिजेनाः" ॥
 असे ऐकीनि वधूचिया बोना, ॥
 भवरापा भग यत्र नृपे येना ॥ १६५ ॥
 भगर सारि गुंगारविले तिमें, ॥
 भूमिलोकीं धकुंठ दिसे जेमें, ॥
 निवित पाठविले सकळ नृपा किमें ? ॥
 "तुम्हीं यावे कीं भवरापि"—ऐसे ॥ १६६ ॥
 निपधराजानी निवित पाठवी तो; ॥
 प्रतिद्वीपी भूपतिमही निहीतोः ॥

1. 687. तर्णेच .1, rest as text. 1 688. मूर्खावलि .1;
 मूर्खावती the rest 1 692. धामा .1, दाया the rest.
 1. 691 बोने .1; डोने the rest 1 695 .1 omits हे,
 and makes up the *mātra* thus. मूलउपवरजाहानीहयेना.
 1. 697. असे . . . वधूचिया *Nar, Dup, Sans*, असे . . . वधूचिये
Ups; अमा . . . वधूचिया .1. 1. 699 जेमें .1; तिमें the rest.
 1. 700. भूमिभार्गी *Sans*; भूमिलोकीं the rest. तेव्हां .1; दिसे
 जेमें the rest 1 701. सकळनृपालिवितपाठविलेकिमें .1; rest
 as text. 1 704. प्रतिद्वीपाळानागीहिलिहितो .1; rest as text.

अशा यत्नी लागला नृप अहो तो ; ॥

पुढें परिसा वृत्तांत कसा होतो ॥ १६७ ॥

चप्री नारद असतां नमोविहारी , ॥

वैजयंती ज्या दिसे मनीहारी , ॥

मणी रमणीय कनककलशभारी , ॥

मुरपतीचा जो सौध महा भारी ॥ १६८ ॥

तया प्रासादीं जाय चप्री ; पाह ॥

सभा केली ; देवेंद्र वसलाहे ; ॥

फार आदरिलें तया देवरायें , ॥

अर्घपाद्यादिक करुनि विनतकार्यें ॥ १६९ ॥

देवामाजि चप्रींद्र जो म्हणविता, देवाधिदेवास जो ॥

शा०वि०

मेवा मुंदर, नामकीर्तन रमें दे वामुदेवास जो , ॥

जे वीरा मुरमा जया स्तविति, तो केवा अयाचा सदा , ॥

हेवा फार धरों मुराधिप तया सेवावया नारदा ॥ १७० ॥

देवेंद्र देव चप्रीला मग वालताहे,— ॥

व०ति०

“ मंदार, आजो ! फुळला, अथवा लता हे ? ॥

“ मा या विलोचनमहसदकावळीला ॥

, “ देतें विकास तव दर्शन मुर्यलीला ॥ १७१ ॥

1. 705. अशायत्नीनृपलागतांअहोतो .A : नृप लागला *Ups* ; rest as text. 1. 708. वैजयंती ज्या दिसे *Nar, Bap*, दिसे-

वैजयंतीजया .A, *Ups* ; वैजयति *Sars* 1. 710 पद्माभारी (*var*) *Ups* ; rest as text. 1. 711 जाय चप्री पाहे *Nar, Bap, Ups*.

देव चप्री पाहे *Sars* ; जायमुनिपाहे .A 1. 713. आधरिलें .A ; rest आदरिलें.

1. 714 विनितकाय .A ; rest as text ll. 715 ff. This stanza, No 170, occurs only in *Sars*.

1. 717. जे वीरा समुतापति स्तुतिच *Sars* The reading in the text is my own emendation, but it is so far from the only original as to be a temporary makeshift.

ll. 719-39. These stanzas, Nos 171-6, are found only in .A and *Sars*. 1. 720. फुळला .A, *Sars* ; फुळला *emend. Kirt*

- मानिनी " मुग यगिति माझी, मंयदा हे वटेनी : ॥
 " तरि चुकनि तुवादी वाकुडी याट बेनी : ॥
 " कलह तुज मिळेनामारिमा काय ज्ञाना, ॥
 " म्हणुनि मुरगुर्गोढा कायने यावयाला ? " ॥ १७२ ॥
 चरपिपर मग योनि, — " आशि, पाताळनीकीं ॥
 " कलह करविमा म्यां पाहतां भाऊनीं कीं ; ॥
 " सळळ भुजग जेणें झुझने एकएकीं, ॥
 " मज्जवळि विषाळ न्याहरी एक ये कीं ॥ १७३ ॥
- य०ति० " " माझे यज्ञ किरण मांग कणामणीचें " ; — ॥
 " ऐमे परस्परविवाद महाफणीचे ; ॥
 " मी जाहनीं करविता निराशुं तमासे, ॥
 " जेणें मदोय मन हें हरिचें विकामे ॥ १७४ ॥
- स्वायता " वेंघलीं मग महीवरगामी ; ॥
 " हिंडनीं कलहकीं तुकफामी ; ॥
 " नाडळे मज कलागति तेथें ; ॥
 " पातनीं तुझमसीपहि येथें " ॥ १७५ ॥
- दिही " अमरनाथें मग मात योनिजेनी, — ॥
 " सर्वं कर्वां निर्वांर काय ज्ञानी ? ॥
 " राजसतति ती काय हो दडानी ? ॥
 " युद्धवार्ता ना दिसे ; ते उडानी " ॥ १७६ ॥

1. 728. करविना *Sara*; चलविना *A* 1. 730. न्याय *A*;
 नीति *Sara* 1. 731. किरणमंगफणा *Sara*; किरणमंगफणा *A*;
 किरण मांग *emen. auct.* 1. 731. जेणें मदोय मन हें हरिचें
 विकामे *Sara*; नणोमदियमनहेहरिचेंतमासे *A*, the reading
 विकामे gives a less elaborate यमक than the reading of *A*,
 but the latter, being inexplicable, cannot be accepted.
 1. 735 वेंघलीं *Sara*; वदलीं *A*. 1. 737. कलागति *Sara*;
 कळिमती *A*. 1. 739. अमरनाथ *A*; अमरनाथें *Sara*.
 1. 741 कोठें राजसतति हिडडानी *A*; राजसतती काय हो दडानी
Sara; राजसतति ती *metr. grat. emen. Kirt.* 1. 742. युद्धवार्ताहि
 ते दिसे उडानी *Sara*; *A* as text.

दिंडी

“ नवे तरणे नृपमुख्य तीजमाठीं ॥

“ मोहिले; ते करिताति यत्र कोटी; ॥

“ कलहवानांही मानिताति पोटीं; ॥

“ तथा युवतीची आस तथा मोठी ” ॥ १८१ ॥

असे नारद बोलोनि तो निघाना; ॥

जाय हृदयासी मानल्या खळाला; ॥

थोर चिंता मग होय मुरेंद्राना ॥

म्हणे,— “ केमी ते चरिण आपणाला ? ” ॥ १८२ ॥

वरुण, पावक, यम, इंद्र हे मिळाले; ॥

असे र्चाधेही रणाछट झाले; ॥

महीलोकामो यावया निघाले; ॥

तथा कुंडिननगरासमीप आले ॥ १८३ ॥

द्रु० वि०

तंव तथा चवघांस तथा पर्यो ॥

निपधनायक येत दिसे रथीं, ॥

तक्षण, सुंदर जो, चतुरायणी, ॥

अतुलवैभव, राजशिरोमणी ॥ १८४ ॥

गीति

ते मुर म्हणति,— “ अहा! हा गळधि, सकळपुरुषवर्य, वीरमणी; ॥ १८५ ॥

“ नवरी न वरीन कशी याला पाहोनि सुमृति ही रमणी ? ” ॥ १८५ ॥

मालिनी

निरखुनि निपधेंद्रा इंद्र तो बोलताहे,— ॥

“ युवति उभयताही जवळ आम्हासि मोहे; ॥

1. 759 नृपमुख्य *Nar, Dap*; नृपवर *Sar, Ups*; चितिपाळ *.I.*
 1. 760 मोहिलेति *.I.* rest as text. 1. 761 पोटी *Nar, Dap, Ups*, छोटी *Sar, .I.* 1. 763. बोमुनिघां *.I.*; rest as text.
 1. 765 फारचिंता *.I.* rest as text 1. 766. म्हणेतिकेसे *.I.*; rest as text. 1. 772 पर्यो *Sar*, रथी the rest. 1. 773 चतुरमुदरहेहृदयांगणी *.I.* rest as text. 1. 774. शिरोमणी *Nar, Dap, Ups*, शिखामणी *Sar*; सिखामणी *.I.* 1. 775. This गीति is found only in *Ups* 1. 778. युवतिहरउपाद्ग्राप्त *.I.*; rest as text.

- व०ति० “समज आम्ही तुजश्वळि याचनेला ॥
 “कहू आलों मनिं धरनि कामनेला ॥ १९० ॥
 “जे हे दिशापति, विशानयशा, अशांना ॥
 “आशावशा कुबनयांत दशा कशाला ? ॥
 “हा बोल तूं न वद; तूजसमीप येतो ॥
 “आम्ही मखीं निजमुखीं अवदान घेतो” ॥ १९१ ॥
 केना विचार हृदयीं नळराज थाने,—
 “हा जीवही धनहि देइन निघयाने; ॥
 “देवेंद्र ‘दे’ जरि म्हणेल कदापि ‘मिमी’, ॥
 “ते देवबेल मज काय? करीन गी मी” ॥ १९२ ॥
 दि०ही म्हणे राजेंद्र तथा देवदेवा,—
 “काय आसा जी? काय कहू सेवा? ॥
 “वीरसेनाचा धोर पुण्डेवा! ॥
 “मज मिळाला हा दर्शनाप्य सेवा” ॥ १९३ ॥
 व०ति० बोले मुराधिय नराधिपतीस,—“राया, ॥
 “मिमी जशी मज वरील, तसें कराया; ॥
 “घोनावयास तिजशीं तिचिया घरा जा; ॥
 “तूं बोलका चतुर केवळ होस राजा ॥ १९४ ॥

1. 796 असेंआलों A, असो आलों Sars; कहू आलों Nat, Bap, Ups, Sars(n) 1. 797. तशाला Sars, Ups, A, अशांना Nat, Bap. 1. 798 आशावशाकुलअशांतदशाकशाला A; आशा वशाकुल अशात दशा कशाला Sars, rest as text 1. 799. ऐसें नृपा न वद Sars; rest as text. 1. 800. मुखनिजमुखि A; मखीं निजमुखीं the rest अवधान A; अवदान the rest. 1. 802. जीवहे A; जीवही the rest. 1. 803. नृपादेवदेवा A; rest as text. 1. 806 कहूकायसेवा A; rest as text. 1. 808. मिळालाहामज A; rest as text 1. 812. केवळ काय राजा Sars, Ups; केवळसांम्यराजा A; केवळ होस राजा Nat, Bap

- ‘ निषधनृपराया, जा उपकार कराया ॥ धृ ॥ पद
- “ मजवरि ते कवणा करो, या अथवा वरुणा वरी, ॥
- “ श्मन वरासि करीं धरीं, हो तरि लब्ध धनंजया ॥ निषध° ॥ १ ॥
- “ बोलुनियां तूं चतुर भला; ‘ परहित तें विहित मला ’— ॥
- “ शिकविलें तें कोणिं तुला ऐसें मनिं जाणावया ॥ निषध°— ॥ २ ॥
- “ रघुनाथादि राजे जसे आम्ही तुज मानूं तसे; ॥
- “ वीरसेनभाग्योदया, तुजवरती करूं दया; ॥ निषध°— ॥ ३ ॥ १९५ ॥
- मग हकुच सुरेंद्रा बोलिजे भूपतीनें,— ॥ मालिनी
- “ मज निजमुमनाची घातली माळ तीनें ॥
- “ हृदय तरि तियेचें सांद्र झालें सुवार्ते ॥
- “ चलित न करवे तें कोणत्याही प्रयासें ” ॥ १९६ ॥
- पुढा बोलि देवेंद्र नृपवरा या,— ॥ दिंडी
- “ तुला झालें वश हृदय तिचें, राया; ॥
- “ तरिच आलों हे याचना कराया; ॥
- “ तुझ्या बाकीं आम्हांसि ते वराया ॥ १९७ ॥
- “ दातव्यही स्ववश; आपण जाणत्याही ॥ व०ति०
- “ पर्याय; उत्तर वदेच, न देच काहीं, ॥

ll. 813 ff. This *pada* is found only in *Sars*. 1. 816 बोलु-
निया तो *Sars*, ° तूं *emen. auct.* 1. 817 शिकवणें तें कवण तुला
Sars; शिकविलें तें कवणिं तुला *emen. auct.* 1. 822. हृदयजरि-
तियेचेंसांद्रझालेंतसेंसी *A*; rest as text. 1. 823. चलितनकर-
वेकीं *A*; rest as text. 1. 824. This stanza, No. 197, does
not occur in *A*. ll. 828 ff. This stanza, No. 198, and the
following stanzas are arranged in *A* as follows: 200, 201
(*pada*), 202, 199 (*pada*), 198, 203, etc. The two *padas*, 199
and 201, occur only in *A* and *Sars*. The arrangement
followed is that of *Sars*. 1. 829. वदेनवदेच *A*; rest as
in text.

पद

- " दाता जमा गूढ जमा ठकमा खदायि? ॥
 " ओ याचकावरि दया न करीच, पापी ॥ १९८ ॥
 " धरणीवरि धन्य ज्ञाने परोपकारी दाते ॥ धु ॥
 " होता दधिचिमामा मुंजी, ॥
 " जता पाढीषा देउजी ॥
 " जेण कीर्ति केनी जर्नी; ॥
 " घट्टापरी मदा ते; ॥ धरणीवरि— ॥ १ ॥
 " निवडनि पचाणा भुकेना, ॥
 " कोरुनि देह टोमार केना, ॥
 " शिवीनें शरणागत रचिना, ॥
 " पाय बोझूं माहिमाते? ॥ धरणीवरि— ॥ २ ॥
 " रघुनाथाचा पूर्वज भेना ॥
 " नामें भागीरथ हेकिना, ॥
 " जेणें गंगाघ आणिला, ॥
 " उदरे निजजनते; ॥ धरणीवरि— ॥ ३ ॥ १९९ ॥
 " गहिवरत गळाही पावळे; ओभ वाळे; ॥
 " विकळपण जरीरीं, कंपही या निराळे; ॥
 " धनिक विमुख होतां अंतरीं शोक राहे; ॥
 " हर हर, मज भासे यातना याचना हे ॥ २०० ॥

मानिनी

- 1 831. तो A, ओ the rest. 1. 837 निवडंपचाचीया-
 भेना A; Sans as text 1. 838 कोरुनि देह चटोल्हा केना
 Sans; कोरुनिदेहटोरनकना A. कोरुनि देह टोलार केना
 emen. auct. 1 839 सित्रिनें A; शिवीनें Sans. 1. 841 रघु-
 नाचा A; रघुनाथाचा Sans 1. 843. जेणेंगंगाघआणिला A;
 तेणें गंगाघ आणिला Sans. 1. 844. तेणें उदरतिजनतेधर A;
 तेणें जन हें उदरते Sans; उदरे निजजनते emen. auct. The
 letters धर in A probably mean that the refrain is to be
 repeated, and should therefore be धु 1. 845. गहिवर A;
 गहिवरत the rest. 1 846. कपयाहिनिराळे A; rest as text.
 1. 847. होये A. राहे the rest. 1 848. याचना यातना हे
 Sans, A; rest as text.

‘नलगे याचना यातना, हर हर भवमोचना! ॥ ध्रु ॥ पद
 ‘धनिक करी वंचना; नेदी तिळभरिही कांचना; ॥ नलगे—॥ १ ॥
 ‘ज्याची आलोचना करितां नीरवि येलोचना, ॥ (नलगे—) ॥ २ ॥
 ‘दैव्य कसे जाईचना? कण्ठा, रघुनाथा, येईचना? ॥ नलगे— ॥ ३ ॥ २०१ ॥

“भांवावला धनमर्दे; भलतेच बोले; ॥ व०ति०

“तो बोलही सरस मानुनि लोक डोले; ॥

“मासेकळनि कुगला गळसाच भावे, ॥

“ज्या दीन मोन धरितां गळसाच पावे” ॥ २०२ ॥

असे परिमोनी बोल दासयाचे, ॥ दिंडी

तथा गळराजा काय पदे? पावे;— ॥

“तुम्हीं ज्ञाते हो घोर घोर सार्चे; ॥

“असां साची तुम्हि माझिया मनाचे ॥ २०३ ॥

“ज्यासि जेथें सामर्थ्य नसे, त्याति ॥

“कसें कार्या त्या तुम्हीं सांगितें? ॥

“पाळ ताहें उचलील काय जातें? ॥

“बोलणाराचें मोल फोल जातें ॥ २०४ ॥

1. 849. नलगेयाचनायामनाहरहरभवमोचना .A; नलगे याचना
 याचना हर हर भवमोचना *Sars*, याचना यातना *emend avet*
 .850, 851. जिचियाआलोचनकरितांनिरवियेलोचना ॥ १ ॥ धन-
 नगर्विववनेदितिळभरिहिकाचना ॥ २ ॥ .A, the reading of the
 text is that of *Sars*, with the sole emendation of ज्याची for
 जाची in 1. 851 1. 852. दैव्यकर्मजाचीनाकण्ठारघुनायकाय-
 चना .A; *Sars* as text 1. 853. धनमर्ध .A; rest as text
 854. तेबोल .A; rest as text 1. 855. मगळाच भावे *Sars*.
 text as text. 1. 856. ज्यामिनदिन .A, rest as text.
 859. तुम्ही ज्ञाते हो *Nar, Bap*, तुम्ही जाणते *Sars, Ups*, .A;
 860. साची तुम्हि *Nar, Bap*, साचीही *Sars, Ups*, .A
 861. तसे *Sars*; नसे the rest. 1. 862. कसेतेकार्या .A; कसे
 तार्थते *Sars*; कसेतें कार्य *Ups*; *Bap, Nar* as text 1. 863. सार्जे
Nar, A; ताहें the rest 1. 864. बोलणारासिवोलुकायजातें .A.
 लणाराचें मोल काय जातें *Sars, Ups, Nar, Bap* as text.

“ सात बंधांही घनीकडे हो ते; ॥
 “ राजकन्येची भेट कसो होति? ॥
 “ त्वजुनि राजत्वा, दूतता कसो ते’ ॥
 “ धरावी म्यां, हृदयामि जे कशीते? ॥ २०५ ॥
 “ घंकी करी अटक देहन मी चपेटे; ॥
 “ तेंणें तयामि मजगतीं कथनाच घेते; ॥
 “ होतां असा मज निरोध नृपावरोधी, ॥
 “ जातो कसा? न फिरवे तुमच्या विरोधी?” ॥ २०६ ॥
 बोले भुरेंद्र,—“ नृपसीध मुखें फिराया ॥
 “ आकार गुप्त वर देहन, देवराया; ॥
 “ जाई विदर्भवसुधेस; सुतेस गोधीं; ॥
 “ आम्हांमि ते तरि वरील तुझ्याच बोधीं ॥ २०७ ॥

गीति “ भीमी स्वयं वरूं या आम्हां घीघाजणांत अन्यतमा, ॥
 “ हे कार्य; दूत हो गा; जा गा वा तिजकडेचि धन्यतमा ” ॥ २०८ ॥

l. 865. सातवकापलिकडेअहोतेथें A; rest as text, but with minor variations. l. 866. राजकन्येसो A; *ची the rest.

l. 867. त्वजुनिराजत्वादुतता A; त्वजुनि राजत्व दूतता Sans; त्वजुनि राज्य स्वदूतता Nar, Itap, Upv. As Colonel Kirtikar points out in a note, the word राजत्व and not राज्य is required. It was not his kingdom, but his kinghood, which Nala was giving up for the time being while taking upon him the duties of a messenger. त्वजुनि राजत्व gives one *mātrā* too few (see Introduction). It nineteen *mātras* are insisted upon, then राजत्वा as written in the text must be adopted. ll. 869 ff. This stanza, No 206, is found only in A and Sans.

l. 869 चपेटा A; चपेटे Sans. l. 870. कथनचपेटा A; कथनाच घेते Sans. l. 872 निरोधीं Sans; विरोधीं A. l. 873. मुखें A; मुखें the rest. l. 875 जायीं . . . सुधेस बोधीं Sans; सुतेसबोधीं A; rest as text. l. 877 This गीति is found only in Upv.

A [एकीनि आयह वहत शचीपतीचा ॥

व०ति०

सांडीत स्वार्थ मर्निचा नळभूप तीचा; ॥

पूर्वीं सुरेश दिन याचक होय झाला, ॥

लज्जा असे; कवण तेंच म्हणो दुजाला? ॥ २०९ ॥

घेवोनि आज्ञा नळ तो निघाला ॥

उपजाति

घालावया राजपुरीस घाला; ॥

शृंगारिलो देखतसे मही तो; ॥

अदृश्यरूपेंचि शिरे गृही तो ॥ २१० ॥]

B [इंद्र विलोचनायक ॥ तोही झालासे याचक ॥

श्रीव

दाचिखानें भूपाळक ॥ यांच्या वाक्यें गुंतला ॥ २११ ॥

“वरें” म्हणोनि उत्तरें, ॥ रघावरोनि ओतरे; ॥

तया राजपुरीं शिरे; ॥ शोभा तेंघील पाहतो ॥ २१२ ॥]

तो जाहला नृपवर स्थिर दूतभावीं; ॥

व०ति०

मानीचना युवतिच्या विरहास भावी; ॥

कुंभोद्वर्षे जरि महीदधिपान केलें, ॥

दुर्वार वाडवशिखेन न मानिजेले ॥ २१३ ॥

प्राणापरोक्ष हृदयीं, नगरांतरीं तो ॥

गुप्तस्वरूप नलभूप तदा धरीतो; ॥

वंकीं रिचे, तंव तया दिसताति वळे, ॥

पंकेरुहास न दिसेचि; तया न शके ॥ २१४ ॥

ll 879 ff. These two stanzas, Nos. 209, 210, are found only in A. 1. 882. तेथ A; तेंच *emen. auct.* ll. 887 ff These two stanzas, Nos. 211, 212, are not found in A. 1. 890. शिरे *Nar, Bap*; भरे *Ups, Sars.* शोभा तेंघींची पाहे *Sars*; rest as text. 1. 891. This stanza, No. 213, is omitted by *Nar.* 1. 893. जरि A; तरि the rest 1. 896. नलरूप *Ups*; नलभूप the rest. 1. 898. तयास शके *Sars*; दिसेनतयाशिथंके A; rest as text.

संभो हरे हुनकती बढितांग केने, ।
 को ते अतैलक दिवैच नवे चढेने; ।
 भित्तो तसे मकरतोरेण भित्तमंगो ।
 झाने, तयास धरिते मततप्रमंगो ॥ २१५ ॥

मानिनी

अभिनव कुरविदे रंजया अंजनीशी ।
 सहित कनककन्या लंभया संभदेशी ।
 नरपतिम कराया काय नीराजनाते ।
 निरखिति पय, ऐमा भाव देती जनाने ॥ २१६ ॥

वसति

आलेखिना विगद विमृत दुःखमिंधू; ।
 शेवावरी पड्डना मुजनेकबंधू; ।
 घोळी पदाम कमळा कमळायताची ।
 घोळीस आणिक निरीम हरी निरीची ॥ २१७ ॥

उमा

A [काय विभोक्षित मीध; परोपरि शोभित रत्नखचीत वरा; ।
 ते युवती न विलोकुनि बोनत पाऊनि,—“कारण काय?”—घर
 धुंदित धुंदित ये तंव ते सखिमदित; गोष्ट करी मधुरा; ।
 ऐकुनियां शशिवंशविभूषण घेडनि पाहत पोकगिरा ॥ २१८ ॥]

श्रीवी

B [तया राजमोधांतरों । शोभा पाहे परोपरी; ।
 कोठे आहे ते सुंदरी? । धुडावया जागना ॥ २१९ ॥

ll. 899 ff. These three stanzas, Nos. 215-17, are found only in *Sars*. 1. 901. भित्तो तसी मकरताद्वक भित्तमंगी *Sars*; तसे *emen. auct.* मकरतोरेण *emen. auct.* For this highly probable emendation I am indebted to Dr A K Coomaraswamy, the well-known authority on Indian Art. The मकरतोरेण is an archway with sea monsters as ornaments. 1. 902. हरिते *Sars*; धरिते *emen. auct.* 1. 904. सहित *Sars*; सहित *emen. auct.* 1. 908. मुजनेकमिंधू *Sars*; मुजनेकबंधू *emen. auct.* 1. 911. This stanza, No. 218, occurs only in *A*. 1. 912. पियुरति *A*; ते युवती *emen. auct.* ll. 915 ff. These four stanzas, Nos. 219-22, are not found in *A*. Stanza 220 is given in *Sars* before No. 215.

कोणी एक दोघी दूती ॥ तेथें अन्योन्य वीलती; ॥

“आंत आहें दमयंती ॥ जाई” — बोलोनि एक ये ॥ २२० ॥

तिजसर्वे सीधांतरीं ॥ राजा जाय अंतःपुरीं ॥

तेथें देखिली सुंदरी ॥ जैसा पूर्ण चंद्रमा ॥ २२१ ॥

सुमनसेजेच्या पंजंगीं ॥ विसलीसे तन्वंगी ॥

सख्या वेळतातो संगीं ॥ वड अप्सरा जगा ॥ २२२ ॥

प्रगट निजपुढारां जाहला राजमोळी; ॥

मालिनी

पदर वरि न घेता हार जैसा झळाली; ॥

निजहृदयनिवासी काय बाहेर आला; ॥

निरखुनि दमयंती तेथें मानी तयाला ॥ २२३ ॥

गजबजोनि समस्त तिच्या सख्या ॥

द्रु० वि०

गजगमा उठल्या तिजसारख्या; ॥

33287

पदर सावरितां नृपबालिका, ॥

झळकती हृदयीं मणिमाळिका ॥ २२४ ॥

कोणी एक मखी विलोकुनि गळचोखीशरा मोहिली; ॥

शा० वि०

कोणी तत्तनुकातिसिंधुपतित द्रोणीपरी पोहली; ॥

कोणी हा मजला न नाथ म्हणुनी लोखो जशी पाझरे; ॥

कोणी एक तयास लाजुनि धिरे; कोणी वियोगें झुरे ॥ २२५ ॥

1. 918. आंत *Sars*; येथें or एथें the rest येईं कां *Ups*;

॥ ये the rest. 1. 920 काम साम पूर्णिमा *Sars*; rest as text.

922. सख्या वेळती तिजसंगीं *Sars*; rest as text वड अप्सरा

॥ जैसा *Nar, Bap*; त्या omitted in *Sars*; त्या जगा *Ups*.

923. तिजपुढारीं *Sars*; rest *पुढारां राजमोळी *Nar, Bap*,

॥ चंद्रमोळी *Sars*; चंद्रमोळी *A* 1. 924 जैसा *Nar*,

p; तैसा *Ups, Sars*; तैसे *A*. 1. 925 निजहृदर *A*, rest

text. 1. 927. तिजसर्वे *Sars*, मजगती *Ups*; मजगमा

*rest. 1. 931 This stanza, No 925, is omitted by *Nar*

923. मजगमाचनाभ *A*; rest as text. 1. 934. लाजनिभरे *A*;

रि the rest.

रामाते जनकसमापतिमुता, रामा खगो रेवती. ।

कामारीम नगाधिराजतनया, कामासि जिशी रती. ॥

या मानुनि तमी विदुर्भद्रहिता रामा मनी भाविते. ॥

“ हा माझा हृदयाब्जमूर्य,”—म्हणुमी त्या मानिनी बोलते ॥ २२६ ॥

पद “ कोण तुम्हीं? कवणाचे? कोदुनि एथे आजांही? ॥

“ काय निमित्तें दिधला मजला निजदर्शनलाही? ॥ ध्रु ॥

“ अटक न केले तुम्हांसि केसी मातांहि वंकी? ॥

“ हीं माझ्या मयनांचीं मुळतें विगेष मी शंकी; ॥

l. 937. या मानुनि विदुर्भराजतनया *Sars*; rest as text.

l. 938. *मूर्यमयतेत्यामानुनिबोलते *A*; rest as text. ll. 939 ff. The

arrangement of the next twenty-four lines differs in the different editions. *Nar* and *Bap* arrange thus: कोण तुम्ही

. . . विसा पर्यंकी as a *sāli* or three *ori* stanzas, then st. 229,

then दुग्धपूर . . . देश(तो)ऐसा as another *sāli* or two *ori*,

then st. 230, then सरसयुतिपद . . . स्त्रीकाराचें (for आदराचें)

as another *sāli* or two *ori*. *Sars* arranges them the same,

but notes that the *sālis* are verses of a *pada*. *Ups* arranges

the same, but inserts the *giti*, No. 228, not found in the

other editions, between विसा पर्यंकी and राजे असाल *A* arranges

as in the text. It will be noted that in almost all *caranās*

of the *sālis* *Nar* and *Bap* give additional words or syllables

not found in *Sars*, and not generally in *A* or *Ups*. It is

better to take the *sālis* of *Nar* and *Bap* as a *pada*. The words

कोण तुम्ही . . . निजदर्शनलाही make an excellent refrain,

and a study of the number of verses to each rhyme shows

that the natural arrangement is a *pada* of three verses with

a refrain. l. 939. एथे की आजां हो *Nar*, *Bap*; कठिंतुम्ही-

आलाही *A*; *Sars*, *Ups* as text. l. 940. सजला हर निष्ट

Nar, *Bap*; कायनिमित्तेंदिधलामजलानिर्गनलाभवही *A*; *Sars*,

Ups as text. l. 941. तुम्हांसि येता त्या मातांहि वंकी *Nar*,

Bap; नकेले *A*; as *Nar*, *Bap*, but omitting त्या; *Sars* as

text; for देवी *Sars*(*p*) gives व l येता. l. 942. मी हे शंकी

Nar, *Bap*; rest as text.

“संभवनां कवणाचे वशीं सांगा, अकलकी; ॥

“उभे असां कां? भागतसां कां? बैसा पर्यकीं; ॥ कोण०— ॥ १ ॥

०४५ “दुग्धपूर नसतां निजरूपी घीरसिंधु जैसा, ॥

“वसंत आला नाही, तरि उद्यानभाग जैसा, ॥

“अमृतकराचा उदय न होतां रजनीसमय जैसा, ॥

“तुमच्या विरहें आजि जाहला कवण देश ऐसा? ॥ कोण०— ॥ २ ॥

“सरसद्युतिपद गिरसाचें फुल मृदु स्वभावें; ॥

०४० “चालवाल किति दूर तयातें? अदय हृदय भावें; ॥

“कर्णयुगुल हें धन्य करावें सागुनियां निजनांवें; ॥

“सुवन करीं, रघुनाथ, तयाचें; कवन आदरावें; ॥ कोण०— ॥ ३ ॥ २२७ ॥

“सुंदरवर कोण तुम्हो? गुरुच्या घाटो न हें, पराङ्ग, मना; ॥

“कीं जें जें अंतःपुर, तें तेंहि विषय नव्हे परागमना ॥ २२८ ॥

गीत

1. 043. सांगा हो अकलकी *Nar, Bap*; rest as text.

1. 044. भागतसां हो या बैसा पर्यकीं *Nar, Bap*; *Ups* as text, but omitting the second कां; *Sars, A* as text. 1. 045. घीरसिंधु

तो जैसा *Nar, Bap, Ups*; उदयनसतानिजस्वरूपिघिरशिंदुजैसा *A*; *Sars* as text.

1. 046. तरि तो उद्यानभाग *Nar, Bap, Ups*; *भोग *A*; *Sars* as text.

1. 047. उदय न होतां रजनीसमयो जैसा *Nar, Bap*; *रजनि समय *Ups*; उदय न

होता रजनीसम जैसा *Sars*; उदयहोतारजनीसमयजैसा *A*

1. 048. देश तो ऐसा *Nar, Bap*; देश तो तैसा *A*; *Sars, Ups* as text.

1. 049. सरसद्युतिपद फुल गिरसाचें फुलजें मृदु स्वभावें *Nar, Bap*; सरस द्युतिपद फुल गिरसाचें, मृदु फुलजें

स्वभावें *Ups*; सरसाद्युति पद गिरसाचें मृदु फुलजें स्वभावें *Sars*; सरसद्युतिफुलगिरसाचें *Sars(n)*, सरसद्युतिपदगिरसाचेंमृदु-

फुलजेंस्वभावें *A*. 1. 050. हृदय मज भावें *Nar, Bap*; rest as text.

1. 051. सागुनि *Sars*; सागुनियां *Nar, Bap, Ups*; सागुनिनिजनावेंकर्णयुगुलहेंधन्यकरावें *A*

1. 052. स्वीकारावें *Nar, Bap*; आदरावें *Sars, Ups*; *रघुनाथपंडितकवणआदरावें *A*.

1. 053. This गीत occurs only in *Ups*. पराग *Ups*; पराङ्ग *emen, nuel*.

व०ति०

“राजे अमान, तरि धन्य वसुंधरा हे; ।
 “गोमान देव, तरि नाक यषार्य आहे; ।
 “भोगी तुम्ही उषत्रनी जरि भागनीकीं, ।
 “स्वामीं असोनि मकळीवरि होय तो कीं ॥ २२९ ॥
 “भूषाळ जो मम मनोमुकुरीं उभासे, ।
 “तो भेषधेद्र तुमचा अनुबिंय ममि; ।
 “रूपें तदीय दिमतार्ति दिगंतराळीं, ।
 “तीं तीं कशीं म्हणवतीम तुम्हांगिराळीं? ॥ २३० ॥

मानिनी

“तुजवरि मम हेंचें; यापरी कां रयेना ।
 “त्यजसि? सुमगरानें हा अमा बांध केना; ।
 “तृणगण गलि जेसा त्यामि, धेयें गणीतो”;— ।
 “युवतिम मग कोने राजघुडामणी तो ॥ २३१ ॥

व०ति०

“आहेस कीं मुद्वती, कमनीय, नीळे! ।
 “निश्चिंत कीं हृदय होय तुझें, सुशीळे! ।
 “आतां नकोच अवनंभ विनंभनाचा; ।
 “हेजीव मी समज मुख्य मुराधिपाचा ॥ २३२ ॥

स्वागता

“ओ धरो निजकरीं शतकोटी, ।
 “आशि नम्र भुमनःशतकोटी, ।

1. 957. भोगीअसाउमत्रना .I; rest as text. 1. 958. स्वामिं *Sars*; खोनें .I; स्वामी *Upr*; स्वामीं *Nar, Bap*. 1. 959. मनीं मुकुरीं *Sars*; मनोमुकरिळमामे .I; rest as text. 1. 961. तारींच *Nar, Bap*; तरीच *Upr*. तदीय *Sars, .I*. 1. 963. This stanza. No. 231, is omitted by *Nar*. 1. 964. त्यजसि कुसुमगरानें *Upr*, in spite of the metre. भेदकेना .I; बांध केना the rest. 1. 965. तृणगण .I, *Upr*; तृणकण *Sars, Bap*. जेस *Bap, Upr, .I*; जेसा *Sars*. 1. 967. अद्वरळि .I; rest as text. नीळे *Bap*; वाने *Sars*; नीले *Upr*; नीळे .I. 1. 969. अवनंभ विनंभनाचा *Upr*; *निनंभनाचा *Bap*; अवनिंभ विनंभनाचा *Sars*; अवनंवननंभनाचा .I. 1. 971. निजकरें .I, rest as text

“ तो मुरेद्रहि तुला नत याची; ॥

“ हा असो वर; तुला न तयाची ॥ २३३ ॥

A[“ तो शचिचा पति; तूहि महासति, मन्मथयोग्य, रतीउपमा; ॥ उमा.

“ तो तनुनेत्रमहा म्हणसी, तरि पावक सुंदर, दीप्तिमता; ॥

“ मानिमि आश्रय भक्त तो, तरि धर्म वरी, त्रिजगीं महिमा; ॥

“ वानितिलोक तुझे गुण; लेखि निवर्णिल भारति, हंसगता ॥ २३४ ॥

“ तो यम तूं जगहिंसक मानिसि, जाणिमि कीं वरुणासि तया, ॥

“ तो कळनाथ वरुनि, मनीरथपूर्णशशी करु दे उदया; ॥

“ जें परिमोनि मुरेश म्हणे,—‘मज धन्य! भला द्रुत!’—या विजया ॥

“ दे, म्हणता, मज;” तों सति बोलत,—“नाम कुला प्रकटीं
तुझिया ॥ २३५ ॥]

B[“ तया इंद्रा करीं धरीं, ॥ अथवा तयाचे शिखरीं ॥ श्रींकी

“ नादे जो तेजोनिधी भारी, ॥ तया वरीं, राजसे ॥ २३६ ॥

“ तोही घेईगा जरी मना, ॥ तरी वरावें शमना; ॥

“ अथवा कळनि करुना, ॥ त्या वरुणा वरीं कीं” ॥ २३७ ॥

ऐमें बोलतां भूपाळ, ॥ काय बोले ते वेल्हाळ? ॥

“ काहो! बोलतां पाल्हाळ, ॥ नाम कुल सांगवें ॥ २३८ ॥]

“ वारा अरुणधर; रूप नमोच कामा; ॥

व०ति०

“ तोही पहा वरि तसाच अनेक कामा, ॥

1. 971. अहमोवरतुला A; rest as text. 11 975 ff These two stanzas, Nos. 234, 235, occur only in A. 1 976 तनुनेत्रमहि A; *महा *emen auct* 1 978 जेरा A; लेखि *emen, auct.* 1 979. जगींहिमक A; जगहिंसक *emen auct* ff. 983 ff. These three stanzas, Nos. 236-8, are not found in A. 1. 984. नादे तपोनिधि *Upa; Bap, Nar* as text. *Sara* omits ओ. 1. 988. For काहो *Sara(n)* gives १ l. काहो सांग का *Sara*; rest सांगवें. 1 989. This stanza, No. 239, occurs only in *Sara* and A. 1. 990. परिमोनिपि A; वरि तयाच *Sara*.

“या दाहते तुज मनोरमरूपधेया ॥
 “कर्णाभिराम करवीं निजनामधेया” ॥ २३९ ॥
 बोले नृपाळ,—“पुमसी मज वंश नामें; ॥
 “यावीण काय तुटलीं तुझिं काय कामें? ॥
 “जानी, सुधांशुसुखि, जे घटना कराया, ॥
 “तीतें विचारुनि, वरीं मुरलीकगाया” ॥ २४० ॥

कामदा

॥ [ऐकनी पदे पंकजागना,— ॥
 “वाट त्यागुनी जाय कानना, ॥
 “सांग, त्या कसा याम सांपडे? ॥
 “स्वायमीं पुढें तो कसा पडे? ॥ २४१ ॥
 “चोरितां मला वंशनाम कां? ॥
 “सांग; ऐकुं दे, दूतनामका;” ॥
 भूपती म्हणे,—“ऐक तू, सये; ॥
 “चंद्रवर्गिचें रोपरूप ये” ॥ २४२ ॥
 तीं सती म्हणे,—“नाम जेणतां, ॥
 “वाटते मला खूण, जीणतां; ॥

- l. 991. मनोरम *Sars*; मनोहर *A* l. 994. *A* transpose
 • माग and काय; rest as text l. 996. तेंतुं *A*; तीतें the rest
 l. 997. These four stanzas, Nos. 241-3, occur only
 in *A*, which calls the first three a *pada*. They appear
 however, to read as three *śloka*s in the *kāmadā* metre, which
 was probably quite unknown to so illiterate a copyist.
 l. 1000. स्वयहि *A*; स्वायमी *metr. grat. emen. Kirt.* The
 emendation is doubtful. There is a chance that the author
 wrote स्वगृही and scanned the first syllable as two *matras*.
 l. 1006 भीषतां *A*; जीणतां *emen Kirt.* The meaning is
 very doubtful, and it seems probable that the copyist has
 lost the right word

“ केला काय अगोकार ॥ वीलूं इंद्रासी निर्धार ? ” ॥ १०२

तंव ते बोले मुकुमारा ॥ चंद्राकारवदनातें ॥ २५१ ॥

व०ति०

“ सांगा शचीपतिम नियय हाचि साचा; ॥

“ शब्दार्थ पाजविं तया रम हा उसाचा; ॥

“ कामज्वरें जरि कडूच दिसेल त्यातें, ॥

“ वाटेल गोडपण चाखुनि; सेविं त्या तें ॥ २५२ ॥ १०३

“ ऐरावतावरि वसोनि विमानदेशीं ॥

“ जो संचरे मुरपती मुलमंपदेशीं, ॥

“ मो भूमिकेवरि असोनि तयास काहीं ॥

“ मागावया तरि कशी मज लाज नाही? ॥ २५३ ॥

“ आतां असो; वडत वोल वडूं कगाला? ॥ १०४

“ टाकूनि धान्यकण मुज न घे तुमाला; ॥

“ जो कां असेल न मया तमुनामिं जाणें, ॥

“ यार्क तो, म्हणुनि तूं हृदयांत जाणें ॥ २५४ ॥

आ०वी

“ मळाविगळा भतार ॥ मलगे स्वप्नीं, हें साचार; ॥

“ ऐसा नियय विचार.”— ॥ तव राजेंद्र बोलतो ॥ २५५ ॥ १०५

“ टाकूनि इंद्राचा सभ्रम. ॥ धरिसें को तूं नळभ्रम? ॥

“ जार्दल विग्रामविभ्रम, ॥ नमता थम होईल ॥ २५६ ॥

1. 1026. तदा *Sars*, तव the rest चंद्राकारवदना *Ups*;
rest as text 1. 1027 This stanza, No 252, is found only
in *A*. सांगे *A*; सांगा *emen. auct.* 1 1033 तयाचुनाहीं *A*;
तयास काहीं the rest. 11. 1039-45 These four stanzas
Nos 255-8, are absent from *A* 1 1039 स्वप्नीही *Sars*;
स्वामीहें *Sars(n)*, स्वप्नी हें the rest 1 1041. कां तू *Nat*,
Bap; का हा *Sars*; तूं कां *Ups* 1 1042 अवस्थाविभ्रम
Sars; विग्राम० the rest वृथा थम *Sars*, नमता थम
the rest.

“तुजें मोंदर्य पहावया ॥ धरी सहसाच काया; ॥

“तया वरीं देवराया, ॥ नळमाया टाकुनी ॥ २५० ॥

“अथवा तुज तो मोहना ॥ हीकं नेदी नेपधाला ॥

“यान्तव त्याच इंद्रामा ॥ माळ गळा घालावी” ॥ २५८ ॥

एणेंपरीच “अनळासि, यमाधिपासी, ॥

व०ति०

“पागीमही तरि वरीं”—म्हणतां, नृपासी ॥

आधार नेग न वदे नवसारसापी; ॥

होते तयामि मुरनायक गुप्तसापी ॥ २५९ ॥

ऐसा अवयक वदोनि नृपाळ आला; ॥

इंद्रादिकामहि निवेदित युक्त झाला; ॥

पाचारिनि मग महोद्रे विदर्भभूर्पे ॥

आनि समस्तहि सभेसि सहयंक्ष्ये ॥ २६० ॥

A [चौघ छेव करितीहि विचारणा ॥

यूयिका

माधलें गळख्ये निजकारणा; ॥

तदुपें म्हणुनि होउनिघां सभे ॥

पावतां नयुति सर्वहि त्या उभे ॥ २६१ ॥

1. 1013 पाहाया *Nar*, पाहावया the rest. 1 1045 तो तुज *
Nar; तुज तो the rest. 1 1046 याच *Nar*, त्याच the rest
 गळी माळ *Nar*, माळ गळी the rest. 1 1047 अनळादि .1.
 अनळाम the rest. 1 1048 वदुवदुंता .1., वरी वदता
Nar; rest as text. 1 1051 आनि समस्तही सभेसि हयंक्ष्ये
 (see *Top*); *समस्तहि सभेसिहि हयंक्ष्ये *Nar* आनि सभेसवळहि
 नृपहयंक्ष्ये .1.; *Nar*, *Top* as text. 1 1055ff These two
 stanzas, Nos. 261, 262, occur only in .1. 1 1075 येरिति
 चौगदिदेवविचारया .1. the re-arrangement in the text is my
 own. 1 1077 वृक्षोनिनृपहोउनिघांसभे .1., the enumeration and
 arrangement in the text are my own.

य०ति०

आना नृपाळ नळ; भाळ विशाळ डोळे; ॥

ऐकूनि भीमतनया हृदयांत डोले; ॥ 1070

बोले गिरा सविप्रती,—“बड मानना मे; ॥

“ हा जोह्या पति जर्गो बडमान लागे ” ॥ २६२ ॥

श्रीवी

B [रंद्रादिक तेही अधिप ॥ धरुनि आने नळरूप; ॥

सभे बैसने द्रमूष, ॥ देखें भूष गोमती ॥ २६३ ॥

आना नळही भूपाळ, ॥ कीर्तिरूपे जो विशाळ; ॥ 1075

तदा दमयंती बेलहाळ ॥ सपियामीं बोलते ॥ २६४ ॥

पद

A [“नळ मानसिं स्यां वरिमा, सये; हा निषय आदरिमा ॥ ध्रु ॥

“ जरि हा नळ सो नवरी न बरीं तरि जमुनि व्यर्थ जिणें; ॥

“ जसि माधव माधवदीण मुरामुर मानिति शुष्क तुणें; ॥

“ मज निपधराळ विराजित मानसिं आधींच तुणें; ॥ 1079

“ मुरामुरां वरितें, परि तें मज गादिम बैनपणें सुपणें; ॥ नळ० ॥ १ ॥

“ शिबिंशविमूषण सुंदनवांत प्रचंडकसें परिसा; ॥

“ चितिमाजि उडंड प्रचंडे शिळे; परि काय तुके परिसा? ॥

“ मुरसर्व तयांतहि शर्व, तसा नळ,—पवित मेव जमा ॥

* “ मुखि त्याविण दृष्टिपुढें न पडे मज सुंदर प्राणि असा सहसा ॥ १

नळ० ॥ २ ॥

II. 1063 ff. These two stanzas, Nos. 263, 264, are not found in A. I. 1063. अधिप Var, Bap; अधिप Ups; भूष Sar.

II. 1067 ff. This *padu* occurs only in A. I. 1071. मुरामुरांपरितापरितेमज A; the reading in the text is an emendation of Colonel Kirtikar's. I. 1074. मुरतमर्व A; मुरसर्व *emen. auct.* पर्वति A, पर्वत *emen. auct.* I. 1075. आणी A; प्राणी *emen. Kurl.*

“ किति फार वदों गुण? पार न लागत भरतिलाहि कदा; ॥

“ अहि तोहि अपारमुखी न थकोनि धडें गिरिं घे वसुधा; ॥

“ नळकाम मला अनलापरि जाळित, धोळत चिंतिं सदा;” ॥

असि ते भिमनदिनि चिंतितसे रघुनाथमनीं वज्रधा वज्रधा ॥
नळ० ॥ ३ ॥ २६५ ॥

1780 B [“ नळराजहिरा वरिला सखे; म्यां तोचि मनीं धरिला; ॥ ध्रु ॥ पद

“ कुलिशासि धरो वलशासन, तो वलशासि न हेतु दिसे; ॥

“ अळशास महा ज्वलशालि शिखावन शांत कसा विलसे? ॥

“ कलशोद्भवशोभि दिशाधिपतीस वशायित चित्त नसे; ॥

“ कलशाब्जिगभीर विशालयशा निपधेंद्र खुशाल करोनि वसे ॥
नळ०— ॥ १ ॥

1785 “ वरचेल नपास करुनि कृपा वर चेल दिजे फिहनी ॥

“ वितरायित”; ते चतुरार भली उतरार तिणें करनी; ॥

1. 1077. The MS. runs thus: अहितोहीअपारमुखिंनटकोनि-
दडोमिरिघेवसुधा. Colonel Kirtikar emends thus: अहि जीहि
अपारमुखी न टकोनि दडो गिरिं घे वसुधा. He takes दडो न
टकोनि as ‘not throwing off the weight’. Starting from
Colonel Kirtikar’s suggestion, I have emended as in the
text; I take धडें न थकोनि as ‘not tiring with the weight’.
The conception is the same as that in the first stanza of the
poem, तो राजा असता समस्त महिला विद्याति शेषाहिला
ll. 1080 ff. This *pausa* occurs only in *Sars* l. 1081. वळशासन
Sars; वलशासन *emen. auct.* वलशासिच *Sars*; वलशासि न
emen. auct. l. 1082. जळशालि *Sars*; ज्वलशालि *emen. auct.*
l. 1083. दिशाधिपती सब शायित *Sars*. I re-arrange as in
the text, taking वशायित as equivalent to वशीकृत (see note
on l. 309 above). l. 1084. यशाल *Sars*; यशा *emen. auct.*
If the *caraya* as now emended is accepted, there will appear
to be no mention of Yama, which is unsatisfactory, since
all the other three gods are mentioned. l. 1085. वर चेल
. . . वर चेल *Sars*; वरचेल . . . वर चेल *emen. auct.*
l. 1086. वितरायित *Sars*; चितरायित *emen. auct.*

अहिराजहि राजसभेत विराजित त्वा पय पाजउनी ॥

असुराळि सुराळि निराळि निरोप तिये करिती खपुरां जाउनी

॥ नळ०— ॥ २ ॥

“अरविंदविनोचन कुंदरदद्युति मंदरमा धिर जो, ॥

“गुणमंदिर जो, शरदिंदुसमान, समन्वयमुंदर जो, ॥

1090

“श्रित वृंद जया हरिचंदन मानिति, गतिजितसिंधुर जो, ॥

“रघुनंदनपंडितवंदित ज्यास वळीचयबंधुर कंधर तो ॥ नळ०—

॥ ३ ॥ २६६ ॥]

श्री०वी C [“नळराजहिरा वरिना ॥ तोचि मनीं म्यां धरिना ॥

“सुर किंवा नर भला ॥ न वरीं अन्यातें निघयें” ॥ २६७ ॥]

शा०वि० A [सुन्ये ते शिविकामनीं समठनीं जों आणनीं आंगणीं, ॥

1095

देखोनी निटनेटकीं नृपगणीं कोणी रमा ते गणी, ॥

कोणी भाविति हे उमा उतरली केनासकात्यायनी ॥

भाळीं रत्नमणी जिना उपजतीं फांके प्रमा आननीं ॥ २६८ ॥

संगधरा

वस्त्रालंकारयुक्ता घवघवित उभी ये तदा चंद्र खाला; ॥

तारा भाऊनि दंतावळि सवत मुधा, बिंबला तों मुढाला; ॥

1100

संन ते शारदाही धरुनि कर करीं वालनी गूज उक्ती,— ॥

“मानियामाझि, तो घेयति; सकळतुतेंदुविते भूपपंक्ती” ॥ २६९ ॥]

* 1. 1088. *निरोपिति तियेसहि राजठनीं *Sars*; the line as emended in the text is little more than a random suggestion of my own. 1. 1090. समन्वयमुंदर *Sars*; समन्वयमुंदर *metr. grat. emen. auct*

1. 1092 वळीचय बंधु रकंधर जो *Sars*; वळीचयबंधुर कंधर तो *emen. auct.* I translate ‘he who has a neck beautiful with the three lines on it’. The three lines on the neck are lines of beauty or good luck in all nations 11. 1093, 1094. This stanza, No. 267, does not occur in *A* or *Sars*.

11. 1095 ff. These two stanzas, Nos. 268, 269, occur only in *A*. 1. 1100. अथत *A*;

सवत *emen. Kirt.*

B [ऐसे बोलोनि मुंदरी ॥ बीसे शिविकेभीतरें ॥

औंवी

आजो राजसभांतरें ॥ बरीबरी शारदा ॥ २७० ॥

विमळ तर तरंगी ते, सभेला पसारे; ॥

मालिनी

अनुफलित कराया काय तेथेंच थारे? ॥

फलित जरि, तनूही फारसा भार झाला; ॥

तरि धरि चपळा हे उत्तरीया वराला ॥ २७१ ॥

बोले शारदा तियेला,— ॥ “ ऐकें राजांच्या नामाला, ॥

औंवी

110 “ मना येईल, तयाला ॥ माळ घालीं मुंदरी ” ॥ २७२ ॥]

“ हा राजा चतुर्ण नाम धरिता हारावली कंधरीं, ॥

शांवि०

“ हा राहे शरयूसमीपनगरीं, हा आजसे आदरीं ॥

“ हा राजीवदलाघ मद्गुणनिधी फारा जनांचा महा ॥

“ थारा, हाच धरी रिपूसि परते सारावया चाप हा ” ॥ २७३ ॥

ll. 1103, 1104. This stanza, No. 270, does not occur in A.

ll. 1105-8. This stanza, No. 271, is found only in Sans

ते सभा लाकंमारि (sic) Sans; ते सभेला पसारे *emen auct.*

This emendation is only a temporary suggestion. The

whole stanza is difficult and requires consideration.

l. 1107. खन Sans; जरि *emen auct.* ll. 1109, 1110. This

stanza, No. 272, is not found in A. l. 1109. तिजला Sans,

तियेला the rest. ऐकें Sans, ऐकें the rest. l. 1110. माळ

घाली मुंदरी Sans; rest as text. l. 1111 धरितो

Sans; धरिता the rest. l. 1112 हारावो A; rest हा राहे.

l. 1113. हा राजीव मुहत्कुनामुधि शशि फारी जनांचा पहा Sans;

A the same except for *मुदिशमी. l. 1114. हाचधरि A;

हाच धरी the rest. If धरी is adopted, then the हा, which

is the last word of the *Shloka*, agrees with चाप, ‘thus bow.’

Now, *By* divide thus सारावयाचा पहा, and explain सारा-

वयाचा as equivalent to परत फिरवारा. But this is very

forced.

व०ति०

एणैपरीच वड भूप निवेदिजेने, ॥
 हीच्या मनासहि न येति; उगेचि ठेने; ॥
 जेथे वळी धरुनि पंचनळी वसे ते ॥
 तेथें विरिंचितनयेसमवेत येते ॥ २७४ ॥

1115

श्रीवी

वोने शारदा वचन,— ॥ “एणें वारें मावधान; ॥
 “ वरें घानूनियां मन, ॥ वरसाभें मुखी हो ॥ २७५ ॥

1120

व०ति०

“ ज्यांचीं पदें धरिति देव शिरोमनामों, ॥
 “ स्वाराज्य जो मिरवितो मप्रराजगामी, ॥
 “ जो वज्रपाणि वडनोचन कांति भारी, ॥
 “ हा पाहिजे, तरि वरीं नळरूपधारी” ॥ २७६ ॥
 “ साहील खोण, सज्जणें, वडतेज याचें? ॥
 “ मध्यस्वरूप धरितो हरिचे यमाचे ॥
 “ खेहा धरी अधिक होय तमासि वारी ॥
 “ हा पाहिजे, तरि वरीं नळरूपधारी ॥ २७७ ॥
 “ संपूर्ण ते समज यास्तव दक्षिणाशा; ॥
 “ पाण्यांम दंड धरितो, करितो विनाशा, ॥
 “ देहीं जयामि मिरवे घनकांति भरती, ॥
 “ हा पाहिजे, तरि वरीं नळरूपधारी ॥ २७८ ॥

1125

11

L. 1115 एणैपरिसकळभूप० A; rest as text. L. 1116. नयेत
 Sans; न येति the rest. L. 1117. वळी A, Ups; वळी the
 rest. L. 1119 This stanza, No. 275, is not found in A.
 L. 1121 याची A, Sans; ज्यांचीं the rest. L. 1122. स्वारा-
 ज्यता Sans; स्वाराज्य हो Ups; rest as text. L. 1124. नळवे-
 यधारी Sans, and so in the four following stanzas; the rest
 have नळरूपधारी. L. 1125 महज्वलतेजयानें० A; rest as
 text. L. 1127. ओहाम्हेह० A; rest as text. L. 1131. देहीं
 जयामि मिरवे Sans, A; देहीं जया मिरवतें the rest.

“ आधार हाच, सजणें, वज्र बोवनाचा; ॥

“ रघी दयेंकरनि मान ऋषीजनाचा; ॥

“ यादांस फार म्हणती जन सौख्यकारी; ॥

“ हा पाहिजे, तरि वरीं नळरूपधारी ॥ २७९ ॥

“ होतील मंदवविलास जयास तो हा; ॥

“ आहे धनंजयहि, धर्महि, जाण, तो हा; ॥

“ रत्नाकरी तुज विराजविता विहारी,— ॥

“ हा पाहिजे, तरि वरीं नळरूपधारी” ॥ २८० ॥

शारदेस मग राजमुता हे ॥

स्वागता

शारदेदुवदता वदताहे,— ॥

“ शिवटील नळ हा मज, वारि, ॥

“ मानला वज्र मनीं सुखदायी” ॥ २८१ ॥

110 A [शंकलि तेथ शशांकमुखी नळरूपमुराधिय छद्मछते ते ॥

मदिरा

देखुनि; केउनमुख वदे,—“न विमूख करा मजला दुहितेंतें; ॥

“ भीमपित्यासम व्हा, मुर, हो! मज द्या नळनाथ करीं;” करिते ते ॥

दंडवतें चरणां कबूतारकर हृद्रशिखीरविजावडणातें ॥ २८२ ॥]

- l. 1133. आधारहाममजणें .1; rest as text. l. 1134. दयें-
करुनि .1; दयेंकरनि the rest. ऋषीजनाचा *Nar, Bup*; ऋषी-
जनाचा *Sara, Upa, A*. l. 1135. तरि .1; वज्र *Upa*; जन
the rest. l. 1139. विराजविता .1; *विता the rest.
l. 1141. This stanza, No 281, does not occur in .1.
l. 1144. मज *Upa*; वज्र the rest. l. 1145. This stanza,
No. 282, is found only in .1 तेथ .1; तेथ *metr. grat. emen.*
auct. मुराधीगच्छते .1; मुराधिय छद्मछते ते *emen. Kirt.*
et auct. l. 1146. दुहिते .1; दुहितेतें *metr. grat. emen. Kirt.*
l. 1147. भीमपित्यासमता .1; भीमपित्यासम व्हा *emen. Kirt.*
ते *metr. grat. suppl. Kirt*

- श्रींवी B [तिव्हां दमयंती मुदरी ॥ इंद्रादिकां नमस्कारी; ॥
 तयां वोले या उत्तरी ॥ अमृतापरिस मधुर.— ॥ २८३ ॥ 1150
 “माझा भीम वैसा पिता ॥ तसे तुम्हीं जी तत्त्वतां; ॥
 “करा कन्यादान आतां ॥ नळनाथाचे करी” ॥ २८४ ॥]
 दु०वि० मुर समस्त इच्या वरनिश्चये ॥
 मुरस मस्त असें वदने, “स्वये ॥
 “नळवरासि वरोनि मुखी असें; ॥ 1155
 “तुज नको जन,—कोण म्हणे असें?” ॥ २८५ ॥
 व०ति० मायेचना मुख मनीं कमनीय बाना; ॥
 मायेमही विसरनी; न पुसेचि बाना; ॥
 दुर्वादकीं कदळिवंधमधूकमाळा ॥
 तीनें अनलत करी नळकंदनाना ॥ २८६ ॥ 1160
 श्रींवी [चींचे श्रेष्ठ मुरवर ॥ देतेझाने अष्टवर; ॥
 मस्तकीं ठेकनि कर ॥ दोन दोन एकिके ॥ २८७ ॥
 प्रत्यक्ष अपींचे दर्शन ॥ इच्छिच्या ठायीं शीघ्रगमन, ॥
 हो कां ऐसें सहस्रनयन ॥ वरदोत्तरीं गौरवी ॥ २८८ ॥
 “जेकीं पावमीं उत्तम गती,— ॥ ऐसें बोलतां अमरपती, ॥ 1165
 पावक म्हणे,—“राजपुत्री, ॥ वरप्रसादु चे माझा ॥ २८९ ॥
 “इच्छमीन त्या अवमरीं ॥ अनन प्रवेशेन तुझ्या करीं, ॥
 “प्रकाश पडेन अंधकारीं ॥ दिव्यजातिमारखा” ॥ २९० ॥

Il 1149-52 These two stanzas, Nos. 283, 284, do not occur in A. l. 1150 वोले या *Sars*; बोलती the rest.

l. 1153 मुरमम्वनुतिच्या A; rest as text l. 1157. मायेचना *Sars*; मायेचना the rest l. 1159. करित A; कदळि the rest.

Il 1161-72 These six stanzas, Nos. 287-92, are not found in A; Nos. 287 and 292 are found in all the other four authorities, while Nos. 288-91 are found only in *Sars* l. 1161 मुरवर *Upr*; मुरवर the rest.

l. 1162. ठेवोनिपी *Sars*; ठेवोनिपी the rest.